

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра міжнародного, цивільного та комерційного права

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

УМОВИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ

студентки 2 курсу, 6 м групи,
спеціальності 081 «Право»,
спеціалізації

«Цивільне право і процес» _____ Топчій Ірини Ігорівни

Науковий керівник

д.ю.н. _____ Примак Володимир Дмитрович

Гарант освітньої програми

д.ю.н. _____ Примак Володимир Дмитрович

Київ-2020

ЗМІСТ**ВСТУП**.....3**РОЗДІЛ 1. ПРАВОВІ ЗАСАДИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ**

1.1. Поняття та ознаки шлюбу як підстави виникнення сімейних правовідносин.....6

1.2. Система умов укладення шлюбу крізь призму дії принципів сімейного права.....14

1.3. Державна реєстрація шлюбу.....19

РОЗДІЛ 2. ОКРЕМІ УМОВИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ І ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЇХ ПОРУШЕННЯ

2.1. Позитивні умови укладення шлюбу.....27

2.2. Негативні умови укладення шлюбу.....36

2.3. Недійсність шлюбу, укладеного з порушенням умов його укладення.....41

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ51**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**55

ВСТУП

Актуальність теми, яка розглядається, зумовлюється головним чином тим, що шлюб є основою майбутньої сім'ї, а сім'я – це головна ланка суспільства. Без сім'ї неможливе ефективне функціонування всіх інших соціальних інституцій. Міцна сім'я справляє істотний вплив на розвиток суспільства, визначає його моральне здоров'я і є одним з факторів підвищення позитивної соціальної активності людей. Цим пояснюється важливість забезпечення належних правових передумов для створення й існування морально здорової сім'ї.

Водночас за нинішніх обставин необхідність звернення до особливостей правового регулювання в окресленій сфері увиразнюється у зв'язку з негативним впливом на перебіг суспільних відносин (у тому числі шлюбно-сімейних) пандемії COVID-19, подальшим розвитком цифрових технологій, новим етапом кодифікаційної діяльності у сфері вітчизняного приватного права. Не можна залишити поза увагою і численні законодавчі пропозиції з питань укладення шлюбу (наприклад, щодо наділення нотаріусів правом реєструвати укладення шлюбу та його розірвання).

Сім'єю можна назвати союз людей, пов'язаних спільним побутом, цілями, правами та обов'язками на підставі шлюбу, кривного споріднення, усиновлення, а також на інших підставах, не заборонених законом. З цього погляду умови укладення шлюбу мають велике юридичне значення, адже їх відсутність перешкоджає виникненню відповідного юридичного факта. За інших обставин сторони недійсного шлюбу, як правило (відповідні винятки обумовлюються переважно врахуванням засад справедливості, розумності й добросовісності), не набувають будь-яких прав та обов'язків, які мали б виникати з факту укладення шлюбу.

Науково-теоретичною основою виконання роботи виступили праці Ромовської З.В. [67], Менджул М. В. [60,61], Дутко А.О. [41], Левківського Б.К. [57], Сидоренка Д.І. [69,70], Шимон С. І. [74,75], Явор О. А. [76], Сафончик О.І. [68], Курила Т.В. [56].

Метою роботи є встановлення значення умов укладення шлюбу у механізмі правового регулювання приватних відносин.

Для досягнення мети були поставлені такі **завдання**.

1. Розкрити поняття та ознаки шлюбу.
2. Встановити особливості побудови системи умов укладення шлюбу через принципи сімейного права.
3. Визначити юридичне значення та порядок державної реєстрації шлюбу як ключового елемента.
4. Охарактеризувати позитивні та негативні умови укладення шлюбу.
5. Встановити наслідки недійсності шлюбу.

Об'єктом роботи є суспільні відносини, що виникають на основі добровільного, рівноправного союзу між чоловіком та жінкою, який спрямований на створення сім'ї та зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану - шлюбу.

Предметом дослідження є умови укладення шлюбу.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження обрано діалектичний метод, який дозволив визначити зв'язок між нареченими, органами державної реєстрації актів цивільного стану, судом та державою. Для досягнення мети і виконання задач дослідження в роботі використовувалися також спеціальні наукові методи, зокрема логіко-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України, що регулюють шлюбні відносини та обґрунтувати пропозиції з удосконалення законодавства у цій сфері. За допомогою формально-юридичного методу сформульовано визначення понять «шлюб», «недійсність шлюбу», «фактичні шлюбні відносини». Порівняльно-правовий метод використовувався при порівнянні сімейного законодавства України із законодавством зарубіжних країн.

Наукова новизна полягає в подальшому розвитку сімейного права щодо змісту і юридичного значення умов укладення шлюбу а також у сформованих пропозиціях, в тому числі забезпечення іноземців, які законно знаходилися на території України до закриття кордонів через пандемію укладати шлюб,

обов'язкової участі обох неповнолітніх осіб, які виявили бажання укласти шлюб, в суді та видачі пам'яток про права та обов'язки подружжя в момент подачі заяви на шлюб.

Окремі положення роботи викладено у статті «Умови укладення шлюбу в Україні та зарубіжних країнах», що опублікована у збірнику наукових статей «Цивільне та комерційне право: виклики сьогодення». Київ : Київ. нац. торг.-економ. ун-т. 2020.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання отриманих висновків: у науково-дослідній сфері - для подальшої розробки доктринальних положень щодо умов укладення шлюбу; у сфері правотворчості - висновки і пропозиції частково можна використати при доопрацюванні змін до Сімейного кодексу України; у навчально-методичній роботі - при підготовці навчально-методичної літератури та викладанні дисципліни «Сімейне право».

Структура роботи. Відповідно до мети та завдань дослідження робота складається зі вступу, двох розділів, які включають в себе шість підрозділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи становить 69 сторінок. Список використаних джерел складається з 76 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ПРАВОВІ ЗАСАДИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ

1.1. Поняття та ознаки шлюбу як підстави виникнення сімейних правовідносин

Загальна декларація прав людини називає сім'ю природним і основним осередком суспільства. Сім'я це головна цінність в житті майже кожної людини та є головним інститутом суспільства, який в свою чергу поділяється на приватні інститути. Шлюб є одним з них [2].

Шлюб це серйозний крок людей спрямований на створення сім'ї з відповідними правами та обов'язками. Це означає що вони вже зробили серйозний вибір в своєму житті, впевнені в своєму партнері і в їхньому спільному щасливому майбутньому і мають намір підтвердити це законодавчо.

Зарубіжною доктриною шлюб розглядається насамперед як договір між чоловіком і жінкою, що укладається у встановленому законом порядку, підкоряється певним вимогам дійсності, має на меті об'єднання чоловіка та дружини в одну сім'ю для спільного життя та взаємного надання підтримки й допомоги [34,36].

В Україні шлюб це окрема категорія, яка не впливає із договірних зобов'язань а характеризується як приватно-правовий концепт шлюбно-правових відносин. Адже, права та обов'язки не можуть змінюватися за бажанням сторін, тому, що регулюються, переважно, імперативними нормами, у нас відсутнє представництво а відносини сторін є безстроковими.

Сімейні відносини регулюються Сімейним кодексом України (далі - СК України), який визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів [5].

Регулювання сімейних відносин здійснюється СК України з метою зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб, утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї, побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки, забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

Сімейним кодексом України, що набув чинності 1 січня 2004 року, вперше дається законодавче поняття шлюбу. У ньому лаконічно сформульовано основні ознаки шлюбу (стаття 21). Відповідно до положень цієї статті шлюбом є сімейний союз чоловіка та жінки, зареєстрований в органі державної реєстрації актів цивільного стану.

Виходячи з цього визначення, ознаками шлюбу можна назвати:

1. Сімейний союз, тобто для цього союзу характерні всі ознаки сім'ї (спільне проживання (за винятком випадків, коли подружжя проживає окремо з поважних причин - навчання, лікування, тощо), спільний побут, взаємні права та обов'язки), слово «сімейний» засвідчує, що шлюб створює сім'ю, а не спрямований на її створення [75].

Відповідно до ч. 2 ст. 40 СК шлюб визнається недійсним за рішенням суду у разі його фіктивності. Шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї. Тобто особи вдаючись до державної реєстрації шлюбу не мають на меті створити сім'ю, а переслідують інші цілі, зокрема набуття певних прав (на проживання, громадянство, на отримання певних матеріальних благ). Отже, головним елементом при визначенні шлюбу є наявність у осіб волевиявлення спрямованого на виникнення у них взаємних прав та обов'язків подружжя [57].

2. Суб'єктний склад союзу - чоловік та жінка. В Україні лише особи протилежної статі можуть укласти шлюб.

У деяких країнах (Бельгія, Голландія, тощо) сексуальні меншини добилися внесення змін до законодавства, унаслідок чого шлюб може бути зареєстрований між особами однієї статі. Можливість шлюбу між особами однієї статі суперечить

християнській моралі, канонам інших релігійних вірувань, не узгоджується вона й із моральними засадами нашого суспільства, а тому приклад цих держав в Україні не був запозиченим [35,66].

3. Державна реєстрація шлюбу в уповноважених органах - органах, що здійснюють реєстрацію актів цивільного стану.

Зараз такими органами є відділи Державної реєстрації актів цивільного стану (далі - ДРАЦС), проте право реєструвати шлюби та розлучення українців можуть передати державним і приватним нотаріусам. Про це в інтерв'ю сайту «Сьогодні» розповів голова Мін'юсту Денис Малюська.

«Ми хочемо, щоб державні та приватні нотаріуси могли реєструвати шлюби і розлучення. Але тільки ті, де взаємна згода, де немає неповнолітніх дітей і будь-яких суперечок. Чому б і ні? Це абсолютно нормальний сервіс», – заявив очільник відомства [59].

Правознавці по різному ставляться до цього законопроекту. Виникають питання щодо найменування осіб, які забажають зареєструвати шлюб через нотаріусів, складність процедури такої реєстрації, загроженість нотаріусів, швидкість такої дії та готовність на рівні правової культури самих нотаріусів.

Цей законопроект може значно полегшити та розгрузити діяльність органів ДРАЦС, було б менше черг а люди самостійно обирали орган для реєстрації, також ці зміни актуальні для осіб, які знаходяться в ситуаціях небезпечних для життя або в місцевостях де відділи ДРАЦС відсутні.

Враховуючи що правова система України реформується, система нотаріату теж потребує вдосконалення, тому ми позитивно дивимось на такі можливі зміни в законодавстві.

З моменту реєстрації шлюбу чоловік та жінка набувають статусу подружжя, що складається з чоловіка та дружини. Якщо відсутня реєстрація то відсутній і шлюб. Ця ознака є надзвичайно важливою, адже за відсутності цього факту шлюб буде вважатися недійсним, а значить не буде захищатися державою, особи будуть позбавлені всіх прав та обов'язків подружжя [76].

У реєстрації зацікавлені як держава і суспільство, так і самі громадяни. Будучи актом державного визнання, реєстрація шлюбу забезпечує неодмінне дотримання умов його укладення. Тільки у випадку реєстрації шлюбу з безлічі інших суспільних відносин виділяються подружні відносини, їм надається офіційне значення.

Реєстрація дає можливість вести статистичний облік числа шлюбів, що укладаються, їхньої тривалості, вікового складу осіб, що вступають у шлюб. Наприклад, офіційна статистика Міністерства юстиції за 2019 рік повідомляє що в 6 разів більше шлюбів, ніж розлучень [40].

Карантин 2020 вагомо вплинув на кількість і шлюбів, і розлучень. Оскільки їх кількість зменшилася майже в півтора рази.

Реєстрація шлюбу закріплює у свідомості жінки і чоловіка та їх оточення уявлення про міцність виниклого шлюбного союзу, оскільки такий союз береться під охорону державою. До того ж, реєстрація сприяє підвищенню почуття відповідальності перед сім'єю.

Відсутність чіткої системи правового регулювання відносин «фактичного шлюбу» автоматично виключає єдиний підхід судових органів до вирішення пов'язаних з ним спорів. СК України не регулює фактичні відносини, хоча стаття 74 все ж таки намагається прирівняти «фактичний шлюб» до зареєстрованого. Адже відсутність штампа в паспорті тепер не рятує ні від аліментів ні від поділу майна. Інша річ, що перед тим, як взятися за майнові позови, спершу прийдеться довести свої сімейні відносини у суді. А у випадку з аліментами - факт батьківства.

Таким чином, погоджуючись на «фактичний шлюб», громадяни тим самим допускають певну невизначеність подальших відносин у юридичному розумінні, оскільки їх зміст становлять взаємні права та обов'язки. Останні ж перебувають під захистом закону лише в зареєстрованому шлюбі (частина друга статті 21 СК України), причому такого захисту вони не позбавляються навіть тоді, коли дружина й чоловік з поважних причин (навчання, робота, лікування, необхідність догляду за батьками, дітьми тощо) не проживають спільно [48, с.11].

Як правило, відносини в незареєстрованому шлюбі будуються виключно на почуттях та усному договорі. Фактичне спільне проживання не вважається шлюбом, а тривалість «фактичних шлюбних відносин» і характер подружніх зв'язків між їх учасниками (були вони серйозними чи випадковими) не мають правового значення [62].

Тобто, шлюб і фактичний шлюб - це різні за правовим регулюванням поняття. Зареєстрований шлюб має ряд переваг перед незареєстрованим, зокрема: лише подружжю надається право на подружнє побачення під час відбування іншим з подружжя покарання у виправних закладах (ч. 1, ст. 110 Кримінально-виконавчого кодексу України [6]); при отриманні особою житла за соціальним забезпеченням площа житла вираховується залежно від кількості членів сім'ї (ст. 31 Житлового кодексу Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі - ЖК УРСР) [7]); право на отримання окремої кімнати в гуртожитку має лише подружня пара (ст. 128 ЖК УРСР); майно двох осіб вважається спільно нажитим і є їх спільною власністю, тільки коли йдеться про подружжя (ст. 60 СК України); лише інший з подружжя має право на спадкування майна померлого подружжя (ст. 1226 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України) [9]); лише інший з подружжя має право на усиновлення дитини іншого з подружжя (ст. 211 СК України); спрощена процедура отримання громадянства у шлюбі з іноземним елементом, якщо один з подружжя є громадянином тієї країни, громадянство якої бажає отримати інший з подружжя, порівняно з отриманням громадянства самотньою людиною тощо (ст. 6 Закону України «Про громадянство» [10];)

До того ж, на думку Липець, фактичні шлюбні відносини не набувають правового статусу без певних юридичних дій. Лише після посвідчення нотаріусом договору фактичного подружжя, визнання факту батьківства у суді чи встановлення факту проживання чоловіка і жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу - в окремому провадженні (п. 5, ч. 1, ст. 256 Цивільно-процесуального кодексу України), вони набувають статусу шлюбу, хоча і фактичного. Такі складності у визнанні фактичного шлюбу не на користь пар, які не пройшли державної реєстрації [58].

Примушувати людей до реєстрації шлюбу не потрібно, адже такі шлюби довго не протримаються. Це має бути рішенням конкретних осіб і якщо вони не готові до реєстрації шлюбу то краще було б цього і не робити. Тому фактичні шлюби, як такі, повинні бути хоча б для того, щоб краще дізнатися один про одного, переконатися в своїх намірах, спробувати пожити «фактичним подружжям».

Вважаємо за потрібне врегулювати ці відносини на законодавчому рівні, бо залишається незрозумілим, чому за жінкою та чоловіком, які проживають однією сім'єю без реєстрації шлюбу, не можуть бути прямо визнані майнові та основні особисті права і обов'язки, якщо в кінцевому підсумку вони їх все ж таки мають? Позицію законодавця можна було б визнати більш послідовною, якби він однозначно легалізував фактичні шлюбні відносини, а не вмщував у законі норми, які є незрозумілими навіть фахівцям і які потребують спеціальної «розшифровки» [44].

Сучасні науковці [39; 49] пропонують закріпити в СК України наступні ознаки фактичного шлюбу: а) факт спільного співжиття протягом не менше двох останніх років; б) взаємна матеріальна підтримка; в) публічне виявлення подружніх відносин перед третіми особами; г) спільне виховання дітей.

Так, наприклад, чоловік і жінка проживали разом без реєстрації шлюбу протягом року, після чого зареєстрували шлюб. На підтвердження вказаних обставин позивач наводила покази свідків та фотоматеріали.

Рішенням Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 12 листопада 2018 року у задоволенні позовної заяви відмовлено зважаючи на те, що позивач не змогла довести факт спільного проживання з відповідачем. Показання свідків на підтвердження ведення спільного господарства не було враховано як близьких родичів позивачки, при відсутності інших доказів, та протилежних за змістом показань свідків сторони відповідача.

Представлені світлини дійсно не доводять існування тривалого сімейного зв'язку сторін, а фіксують лише факти їх спільного проведення часу.

В апеляційній скарзі дружина просить рішення суду першої інстанції скасувати та ухвалити нове рішення, яким позов задовольнити тому що вважає помилковими висновки суду про те, що спільне проживання сторін не є достатнім для встановлення факту проживання чоловіка та жінки однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

Колегія суддів дійшла висновку, що апеляційна скарга не підлягає задоволенню з таких підстав.

Так, відповідно до статті 3 СК України сім'єю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

Згідно з ч.ч.1, 2 ст. 21 СК України шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану. Проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу не є підставою для виникнення у них прав та обов'язків подружжя.

Пунктом 6 Рішення Конституційного Суду України від 03 червня 1999 року № 5-рп/99 встановлено, що до членів сім'ї належать особи, що постійно мешкають разом та ведуть спільне господарство. Ними можуть бути не тільки близькі родичі, але й інші особи, які не перебувають у безпосередніх родинних зв'язках. Обов'язковою умовою для визнання їх членами сім'ї є факт спільного проживання, ведення спільного господарства, наявність спільних витрат, купівля майна для спільного користування, участь у витратах на утримання житла, його ремонт тощо [22].

Згідно з статтею 74 СК України, якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними. На майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою або в будь-якому іншому шлюбі, поширюються положення глави 8 цього Кодексу.

Отже, стаття 74 СК України поширюється на правовідносини між чоловіком та жінкою, які проживають у фактичних шлюбних відносинах, і для

визнання майна, придбаного під час фактичних шлюбних відносин, спільною сумісною власністю необхідні докази ведення спільного господарства, наявності у сторін спільного бюджету, проведення спільних витрат, придбання іншого майна в інтересах сім'ї.

Такий же висновок зроблено у постанові Верховного Суду від 12.11.2019 [16] та у постанові Хмельницького апеляційного суду України від 13.06.2019 року справі 686/11866/18 [19]. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 12 листопада 2018 року залишили без змін [29].

В справі № 757/31190/18-ц Печерського районного суду міста Києва про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу подружжя розірвало шлюб так як чоловік був військовослужбовцем а тоді самотнім військовослужбовцем видавали квартири, натомість подружжя проживало й надалі разом однією сім'єю та виховували доньку (в Єдиному державному реєстрі судових рішень немає інформації про оскарження справи) [26].

Позов дружини задовольнили виходячи з наступного: Європейський суд з прав людини у рішенні Палати від 22.12.2004 у справі «Мерже і Крос проти Франції» зазначив, що сімейне життя включає не лише соціальні, моральні чи культурні взаємини, а й інтереси матеріального характеру [21].

Отже, проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу є спеціальною (визначеною законом, законною) підставою для виникнення у них деяких прав та обов'язків, зокрема права спільної сумісної власності на майно.

Зазначена правова позиція викладена в постанові Верховного Суду України від 20 лютого 2012 року № 6-97цс11, яка згідно зі ст. 360-7 ЦПК України має враховуватися іншими судами загальної юрисдикції при застосуванні таких норм права [18].

Отже, показання свідків та світлини можуть не приймати як докази а доводити сам факт спільного проживання подружжя дуже важко. З цієї точки зору особи є вразливими.

4. Породжує права та обов'язки. Шлюб являється юридичним фактом, який зумовлює виникнення особистих немайнових (право на материнство та батьківство, нереалізація якого може бути причиною розірвання шлюбу, право дружини та чоловіка на повагу до своєї індивідуальності, на фізичний та духовний розвиток, на зміну прізвища, на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї, на свободу та особисту недоторканність, обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю) та майнових (об'єктом яких є будь-які майнові блага речі індивідуального користування, премії, нагороди, майно, набуте під час перебування у шлюбі, грошові утримання тощо) прав та обов'язків, які виникають між двома особами (подружжям) [73,74].

5. Укладається без зазначення строку дії. Ідеальним шлюб вважається укладеним на все життя, проте, звичайно, існують випадки коли краще розлучитися і не псувати життя ні собі ні іншому.

Отже, шлюб є підставою для виникнення сімейний відносин та має особливі ознаки, залишаючись основною правовою формою організації сімейного життя жінки і чоловіка. Держава Україна захищає шлюб і законодавчо регулює такі відносини в нормативно-правових актах. Уклавши шлюб, жінка та чоловік надають юридичного значення своїм стосункам та стають більш захищеними. Фактичний шлюб, як такий, не має юридичного значення, не регулюється і не визнається державою. За таких відносин значно важче захистити власні інтереси. Натомість шлюб є своєрідною гарантією захисту прав та інтересів.

1.2. Система умов укладення шлюбу крізь призму дії принципів сімейного права

Дослідженням поняття принципів сімейного права займались багато вчених. Серед яких, найбільш вдалим ми вважаємо такі: Зайчук вважає, що: «принципи права - це вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають моральну та організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування права» [46, с. 23]. А.М. Колодій при означенні принципів права

додає, що вони виражають найважливіші закономірності, підвалини даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права та утворюють його основні риси [57, с. 43].

Інші науковці розглядають принципи права крізь призму цінностей і це доволі поширена позиція. Так, В.В. Колесніченко обґрунтовує: «принципи права - це основні засади формування, розвитку і функціонування права, що відбивають сутність і призначення права, концентровано виражають важливі риси, властиві даній правовій системі, які втілюють у собі найважливіші ціннісні орієнтири суспільства і визначають конкретний зміст і загальну концептуальну спрямованість правового регулювання суспільних відносин» [54, с. 7].

Найбільш загальним є визначення Курила Т.В., в якому він називає принципи сімейного права основними керівними положеннями (засадами), що відображають специфіку, сутність і зміст особистих та майнових відносин, які виникають між подружжям, батьками, дітьми, іншими членами сім'ї [48, с.25].

В теорії сімейного права розрізняють загальні та конкретні принципи. З поміж яких, ми обрали найбільш влучні щодо умов укладення шлюбу:

1) принцип визнання шлюбу, укладеного тільки в органі Державної реєстрації актів цивільного стану. Це означає, що шлюби, укладені іншим способом (релігійні), а також фактичні шлюби не породжують правових наслідків. Цей принцип закріплений в статті 21 Сімейного кодексу України.

В офіційному Роз'ясненні Міністерства юстиції України зазначено, що релігійний обряд шлюбу відбувається зараз в Україні повсюдно. «Духовна велич храму чи навіть найменшої церковки з церковним співом, вінцями на головах наречених, добрими напутніми словами священика - все це робить вінчання незабутньою подією в житті», вважають у Міністерстві юстиції. Однак релігійний обряд шлюбу не має правового значення, наголошують у Міністерстві юстиції.

«Релігійний обряд шлюбу, як і раніше, не створює прав та обов'язків подружжя, залишаючись особистою справою жінки та чоловіка. Особи, які після вінчання спільно проживають без реєстрації шлюбу, мають статус сім'ї, але не мають правового статусу подружжя», – зауважено у Роз'ясненні.

Проте, наразі існують й думки щодо визнання релігійного обряду на законодавчому рівні. Практикуючий нотаріус Л. Драгневич виражає свою позицію так: «люди більш серйозно ставляться саме до релігійного шлюбу, чим до офіційного, вважаючи, що перший укладається на все життя і не має бути розірваним» [48, с. 59-61, 39].

Ми вважаємо, що релігійний обряд лише доповнює бажання людей узаконити свої стосунки і не може бути окремим актом держави щодо визнання шлюбу.

2) Принцип свободи і добровільності при укладенні шлюбу визначається ст. 51 Конституції України та ст. 24 СК України. Він означає, що шлюб ґрунтується на вільній згоді чоловіка та жінки і здійснюється з їх власного бажання. Примушування до вступу в шлюб не допускається [1,3,5].

Свобода і добровільність укладення шлюбу межує із свободою та добровільністю його розірвання (ст. 105 СК України): як неможливо примушувати людей укладати шлюб, так неможливо примушувати їх до продовження шлюбного життя. Розірвання шлюбу - це особисте право кожного із подружжя, проте, оскільки розірвання шлюбу зачіпає і суспільний інтерес, держава встановлює порядок розірвання шлюбу, ставлячи за мету не допустити порушення прав та інтересів інших суб'єктів, зокрема дитини. Наприклад, законом встановлено, що чоловік не має права порушувати питання про розірвання шлюбу в період вагітності дружини або коли дитині не виповнилося одного року (ч. 2 ст. 110 СК України).

Принцип добровільності характерний для законодавства всіх іноземних країн. Найбільш чітко він закріплений у Французькому цивільному кодексі, відповідна норма якого (ст. 146) проголошує, що без згоди немає шлюбу. Але, іноді для укладення шлюбу необхідна згода (волевиявлення) батьків чи піклувальників (як правило - у випадках, коли особа не досягла повноліття). Ненадання такої згоди може бути оскаржено в суді (наприклад в Німеччині) [74, с. 173].

Отже, принцип добровільності шлюбу є правовою засадою, яка передбачає можливість укладення шлюбу тільки за наявності вільної, повної, усвідомленої та поінформованої згоди, а у разі дефекту вільного волевиявлення (відсутності хоча б одного із елементів добровільності), забезпечує правовий захист від примусового шлюбу шляхом визнання його недійсним [60, с. 5].

3) Принцип одношлюбності міститься в 25 СК України: жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі, зареєстрованому в органах Державної реєстрації актів цивільного стану. Жінка та чоловік мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу. Перебування чоловіка та жінки у фактичних шлюбних відносинах не є перешкодою до вступу в шлюб.

Часто, люди отримавши рішення суду про розірвання шлюбу продовжують залишатися перед законом подружжям. Тому, органи ДРАЦС перевіряють в реєстрі про шлюб наявність відмітки про розірвання шлюбу. Ця дія необхідна для того, аби пересвідчитись в тому, що відсутня така перешкода до укладення нового шлюбу як перебування в іншому шлюбі.

Незважаючи, що звичаї національних меншин, які враховуються при врегулюванні сімейних відносин, можуть дозволяти бути одруженим одночасно на декількох жінках. Одночасно можна кохати лише одну людину і хоча суспільство розвивається і стає більш деформованим з цього питання, ми раді що українці залишаються вірними своїм традиціям.

У судовій практиці України трапляються випадки повторювальних шлюбів з порушенням принципу одношлюбності. Так наприклад, у рішенні Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 26 листопада 2019 року задоволено позов про визнання шлюбу недійсним. Таке рішення прийнято зважаючи на те, що позивач уклав шлюб з відповідачем (дружиною) в Республіці Кіпр 26.02.2019 року, а перебуваючи на території України, вони вирішили узаконити свої відносини з відповідачкою та 20.06.2019 року зареєстрували шлюб в Козятинському міськрайонному відділі державної реєстрації актів цивільного стану Головного територіального управління у Вінницькій області(в

Єдиному державному реєстрі судових рішень немає інформації про оскарження справи) [27].

4) Принцип рівності прав та обов'язків подружжя відносно один одного. Відповідно до ч. 1 ст. 51 Конституції України кожен із подружжя має рівні права й обов'язки у шлюбі та сім'ї. Це положення конкретизовано в сімейному законодавстві: жінка та чоловік мають рівні права і обов'язки у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї (ч. 6 ст. 7 СК України). Всі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності (ч. 2 ст. 54 СК України).

Питання рівності прав та обов'язків чоловіка та жінки стосуються також відносин з дітьми. Відповідно до ст. 141 СК України мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

5) Принцип заборони обмеження прав громадян при вступі в шлюб і в сімейних відносинах за ознаками соціальної, расової, національної або релігійної приналежності. Цей принцип закріплений в частині 5 статті 7 СК України: учасник сімейних відносин не може мати привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками, а також в частині 2 статті 36 СК України: шлюб не може бути підставою для надання особі пільг чи переваг, а також для обмеження її прав та свобод, які встановлені Конституцією і законами України [53,55].

6) Принцип недопустимості державного або іншого втручання у сімейне життя. Цей принцип закріплений у ст. 32 Конституції України, ст. 301 ЦК України, ч. 5 ст. 5, ч. 4 ст. 7 СК України.

Конституційний Суд України у рішенні від 20 січня 2012 р. у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин 1, 2 ст. 32, частин 2, 3 ст. 34 Конституції України висловив власне бачення щодо розуміння сімейного життя. Це, зокрема,

особисті майнові та немайнові відносини між подружжям, іншими членами сім'ї, які здійснюються на засадах, визначених у СК України: кожна особа має право на повагу до свого сімейного життя (ч. 4 ст. 4); ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України (ч. 5 ст. 5); регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням права на таємницю особистого життя їх учасників, їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя (ч. 4 ст. 7) та інше.

Як зазначив суд, неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними, і реалізуються в різноманітних і динамічних відносинах майнового та немайнового характеру, стосунках, явищах, подіях тощо. Право на приватне та сімейне життя є засадничою цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві, та розглядається як право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб [23].

Отже, закріплені законодавством принципи сімейного права України висвітлюють умови укладення шлюбу, захищають права та інтереси подружжя. Принципи визначають правила законотворення, правозастосування і характер підходу до норм. Їх застосовують і органи ДРАЦСу у своїй діяльності з приводу реєстрації шлюбу, і органи суду з приводу надання права на шлюб або визнання шлюбу недійсним і відповідно самі учасники з приводу власного бажання укласти шлюб та захисту своїх прав та інтересів. Ось чому принципи відіграють значну роль у сімейному праві і мають самостійне значення.

1.3. Державна реєстрація шлюбу

Державна реєстрація – обов'язковий елемент шлюбу, який встановлений для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та

інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства (ч. 1 ст. 27 СК України).

Порядок державної реєстрації шлюбу регулюється Сімейним кодексом України, статтею 14 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 01.07.2010 року, главою 2 розділу III Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затверджених Наказом Міністерства юстиції України 18.10.2000 [5, 11,12].

Саме з моменту реєстрації шлюбу виникають права й обов'язки чоловіка і жінки як подружжя. При цьому право державної реєстрації шлюбу належить певному органу - державному органу реєстрації актів цивільного стану.

Реєстрація шлюбу, яка є актом державного визнання шлюбу, забезпечує додержання умов його укладення, що відповідає державним та суспільним інтересам та інтересам подружжя та дітей. Державна реєстрація шлюбу має не лише конститутивне значення, але й доказове (оскільки актові записи, здійснені в органах ДРАЦС є безспірним доказом факту засвідчених ними обставин), та не підлягає доказуванню [41].

Для державної реєстрації шлюбу громадяни мають звернутися до будь-якого відділу державної реєстрації актів цивільного стану за своїм вибором, подати заяву та необхідні документи, а саме паспорти громадян України, паспортний документ іноземця або документ, що посвідчує особу без громадянства заявника, та посвідку на постійне чи тимчасове проживання або інший документ, що підтверджує законність перебування іноземця чи особи без громадянства на території України (пункт 3 розділу II Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні).

Особа має право на повторний шлюб після розірвання шлюбу та одержання свідоцтва про розірвання шлюбу або рішення суду, яке набрало законної сили (стаття 116 Сімейного кодексу України). Повторний шлюб реєструється органом державної реєстрації актів цивільного стану за умови пред'явлення особами, які раніше перебували в шлюбі, документів, що підтверджують припинення

попереднього шлюбу (частина друга стаття 14 Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану»).

Так, наприклад, у 2002 році засудженому було призначено покарання у виді позбавлення волі на строк п'ятнадцять років. 1 лютого 2005 року за заявою дружини заявника відповідно до ст. 107 Сімейного кодексу України, місцевий орган реєстрації актів цивільного стану розірвав їхній шлюб. Заявнику було надіслано повідомлення про розірвання шлюбу. Пізніше у лютому 2005 заявнику та його новій партнерці К. було відмовлено у реєстрації шлюбу, оскільки заявник не отримав свідоцтво про розірвання шлюбу, як того вимагає ст. 116 Сімейного кодексу України. Цей документ міг бути отриманий виключно заявником у відповідному органі реєстрації актів цивільного стану. Заявник скаржився на дану прогалину в законодавстві, проте жодних дій з боку держави не було вчинено. Лише 6 жовтня 2008 року Міністерство юстиції видало Наказ № 1761/5, який передбачав тимчасовий порядок реєстрації розірвання шлюбу та видачі свідоцтв про розірвання шлюбу в установах виконання покарань (наказ втратив чинність, оскільки зараз документом, яким підтверджується факт розірвання є рішення суду, яке набрало законної сили і необхідності звертатися в органи ДРАЦС для того щоб отримати свідоцтво про розірвання шлюбу немає).

У своєму рішенні Європейський суд з прав людини у справі «Чернецький проти України» постановило, що держава-відповідач повинна сплатити заявнику 3000 (три тисячі) євро та додатково суму будь-якого податку, що може нараховуватись, в якості відшкодування моральної шкоди [20].

Хочемо зазначити, що держава повинна одразу реагувати на скарги громадян на відповідні прогалини в законодавстві. Своєю бездіяльністю органи держави порушують права та інтереси осіб, а їх головна робота навпаки сприяти охоні прав та захисту інтересів.

Державна реєстрація шлюбу засвідчується Свідоцтвом про шлюб, зразок якого затверджує Кабінет Міністрів України. Свідоцтво про державну реєстрацію шлюбу видається кожному із подружжя.

Процедура державної реєстрації шлюбу передбачає наступні дії:

1. Звернення до органу державної реєстрації актів цивільного стану із заявою про державну реєстрацію шлюбу.

Заява про державну реєстрацію шлюбу подається особисто жінкою та чоловіком. Якщо ж вони не можуть через поважні причини особисто подати заяву про державну реєстрацію шлюбу, таку заяву, справжність підпису(ів) на якій засвідчено нотаріально, можуть подати їх представники. Повноваження представника мають ґрунтуватися на нотаріально посвідченій довіреності.

Положення ст. 34 СК України встановлюють реєстрацію шлюбу в присутності нареченої та нареченого. Шлюб - це особисто-правовий союз жінки та чоловіка. Тому законодавець установлює обмеження права нареченого та нареченої бути відсутнім у момент реєстрації шлюбу.

У юридичній літературі такий стан обґрунтовується тим, що «Присутність нареченого та нареченої під час реєстрації шлюбу необхідна для того, щоб посадова особа органу ДРАЦС пересвідчилась в істинності їх згоди на укладення шлюбу. Реєстрація шлюбу через представника не допускається [52. с.56].

Порушення правила щодо обов'язкової присутності наречених при адміністративній процедурі реєстрації призводить до визнання шлюбу недійсним. Шлюб, зареєстрований у відсутності нареченої і (або) нареченого, вважається неукладеним. Запис про такий шлюб у державному органі реєстрації актів цивільного стану анулюється за рішенням суду за заявою заінтересованої особи, а також за заявою прокурора (ч. 1 ст. 48 СК України). У разі відсутності чоловіка, жінки під час публічної реєстрації шлюбу права та обов'язки подружжя не виникають, а отже, такий шлюб не має і жодного юридичного значення.

В Україні через представника можливо лише подати заяву на реєстрацію шлюбу, а присутність наречених на державній реєстрації є обов'язковою. Проте, в деяких зарубіжних країнах присутня практика укладення шлюбів та вінчання через представників.

Звичайно об'єктивними обставинами, що свідчать про вільну згоду жінки та чоловіка укласти шлюб, є: особиста явка до органу ДРАЦС з метою написання

спільної заяви про намір укласти шлюб та зареєструвати його. Таку норму передбачено стетею 28 СК України, проте у Німеччині та Франції за наявності поважних і надзвичайних обставин шлюб може бути зареєстровано за відсутності однієї із сторін з її письмової згоди або через представника, якщо інша сторона присутня особисто [74, с. 172].

Для прикладу, таке право нареченим надають в Польщі. Згоду на реєстрацію шлюбу в Республіці Польща мають дати безпосередньо особи, які укладають шлюб, хоча першою з численних особливостей польського законодавства є можливість видачі представнику доручення на укладення шлюбу. Застосування даного правила зумовлено тим, що закон визначає наявність поважної причини в однієї з осіб, які укладають шлюб, і зобов'язує її отримати на таку дію дозвіл суду. Подібне доручення має бути складеним у письмовій формі з нотаріально завіреним підписом особи, яка його видає, і містить відомості про особу, на ім'я якої воно видається [51, с. 89].

Шлюб є публічним актом виявлення осіб бажання стати сім'єю, тому це питання є дискусійним. З одного боку органи ДРАЦС мають переконатися в дійсних намірах наречених укласти шлюб, а відсутність одного з них є перешкодою. Натомість, є причини, які б передбачали відсутність особи об'єктивно (наприклад проходження військової служби в місцях проведення бойових дій).

В ч. 2, 3 ст. 32 СК України передбачається що у разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, шлюб реєструється у день подання відповідної заяви або у будь-який інший день за бажанням наречених протягом одного місяця. Якщо є відомості про наявність перешкод до реєстрації шлюбу, керівник органу державної реєстрації актів цивільного стану може відкласти реєстрацію шлюбу, але не більш як на три місяці. Рішення про таке відкладення може бути оскаржене до суду.

Отже, особи можуть скористатися цим правом замість права представництва. Вважаємо, що особиста присутність наречених не може бути

замінена представником. Адже органи ДРАЦС не зможуть виконати свої обов'язки з приводу перевірки власної волі особи. Ця позиція має бути принциповою, тому що лише за таких обставин держава зможе захистити інтереси особи.

Особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважаються нареченими.

Варто зазначити, що сьогодні заяву до відділу державної реєстрації актів цивільного стану можна подати як особисто звернувшись до відділу, так і через мережу Інтернет. З цією метою Міністерство юстиції України запустило спеціальний веб-портал «Звернення у сфері державної реєстрації актів цивільного стану». Щоб користуватися системою, потрібно зареєструватися на сайті, скласти заяву та подати відскановані копії необхідних документів. Подана заява може бути підписана шляхом накладення електронного цифрового підпису, або ж підписана особисто у відділі державної реєстрації актів цивільного стану в зручний для майбутніх наречених час.

Оригінали документів пред'являються при особистому зверненні заявників до відділу державної реєстрації актів цивільного стану в день підписання заяви у відділі або ж день державної реєстрації шлюбу, якщо заява підписана шляхом накладення електронного цифрового підпису.

2. Ознайомлення наречених з їхніми правами та обов'язками.

При подачі заяви про державну реєстрацію шлюбу працівник органу державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити наречених з умовами і порядком державної реєстрації шлюбу, їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків, обов'язком повідомити один одному про стан свого здоров'я, а також попередити наречених про відповідальність за приховання відомостей про наявність перешкод для державної реєстрації шлюбу.

3. Державна реєстрація шлюбу.

Шлюб реєструється після спливу одного місяця від дня подання особами заяви про державну реєстрацію шлюбу. За наявності поважної причини і з дозволу керівника органу державної реєстрації актів цивільного стану державна реєстрація шлюбу проводиться до закінчення зазначеного строку.

Державна реєстрація шлюбу здійснюється у присутності наречених, реєстрація шлюбу через представників не допускається. За бажанням наречених реєстрація провадиться в урочистій обстановці.

При реєстрації шлюбу наречені мають право обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя чи надалі іменуватися дошлюбними прізвищами, або ж обрати подвійне прізвище шляхом приєднання до свого прізвища прізвище нареченого, нареченої.

З липня 2016 року Міністерством юстиції України запроваджено новий сервіс щодо державної реєстрації шлюбу «Шлюб за добу», спрямований на спрощення процедури укладення шлюбу, максимальне наближення такої послуги до людей та забезпечення реалізації гарантованого державою права на шлюб [72].

Відповідна послуга надається організаторами державної реєстрації шлюбу на підставі цивільно-правових договорів, укладених із нареченими, які бажають зареєструвати шлюб.

Для укладення шлюбу за прискореною процедурою необхідно:

- 1.Звернутись до організатора шлюбної церемонії;
- 2.Обрати дату та час проведення державної реєстрації шлюбу;
- 3.Укласти відповідний договір з організатором, заплатити за послугу та державне мито;
- 4.Завітати на власне весілля.

Цей сервіс покликаний зробити одруження максимально зручним та комфортним. Проект передбачає відхід від старих бюрократичних радянських норм, які діють донині і примушують українців, подавши заяву, чекати щонайменше 30 днів [72].

Перевагами користування даного сервісу є: реєстрація шлюбу в час та у місці, обраному жінкою та чоловіком, відсутність необхідності звернення в ДРАЦС, залучення до організації реєстрації шлюбу суб'єктів господарювання публічного права.

Внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян здійснюється не пізніше наступного робочого дня після проведення реєстрації шлюбу.

«Як свідчать статистичні дані, серед учасників проекту «Шлюб за добу» в Україні спостерігається мінімальний відсоток розлучень. І це ще раз підтверджує, що швидко не означає погано, а час, який наречені витратили на підготовку до весілля, абсолютно не впливає на міцність їх подружнього життя», – прокоментував керівник юстиції Кіровоградщини Вадим Гуцул [63].

РОЗДІЛ 2

ОКРЕМІ УМОВИ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ И ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ЇХ ПОРУШЕННЯ

2.1. Позитивні умови укладення шлюбу

Прийнявши рішення укласти шлюб, чоловік та жінка мають удостоверитися що дотриманні всі умови, необхідні для укладання шлюбу та переконатися у відсутності перешкод на укладання шлюбу.

Позитивні умови укладення шлюбу - це ті умови, дотримання яких необхідне для правозгідності шлюбу. Такими умовами є:

1. Досягнення шлюбного віку на момент реєстрації шлюбу.

З 2012 року було встановлено гендерну рівність в цьому питанні - і для чоловіків, і для жінок шлюбний вік - 18 років (до внесення змін до СК України жінки могли одружуватися в 17 років). Закріплення у СК України шлюбного віку пояснюється тим, що для вступу у шлюб особа повинна досягти певного ступеню фізичної та психічної зрілості. Досягнення такої зрілості є необхідним для вільного укладання шлюбу та забезпечення народження здорового потомства. СК України не встановлює будь-якого граничного віку для вступу у шлюб. Не існує також жодних обмежень щодо різниці у віці між майбутнім подружжям.

Законодавство зарубіжних країн по різному регулює вік з якого можна укладати шлюб. Так, наприклад, в Китаї - 22 роки для чоловіків і 20 для жінок; в Білорусі - 18 років для чоловіків та 17 для жінок; у Німеччині - для жінок та чоловіків - 18 років; в Польщі - 18 років як для чоловіків так і для жінок; в Австралії - для жінок - 16 років, для чоловіків - 18 років, у Франції: для чоловіків - 18 років, для жінок - 15 років; в Англії: для чоловіків і жінок - 16 років. У США вікові вимоги в окремих штатах різні, у середньому вони становлять 16-18 років. Для деяких країн, особливо країн Латинської та Південної Америки характерний низький рівень шлюбного віку. Так у Еквадорі та Колумбії він становить 12 років

для «жінок» і 14 років для «чоловіків», у Перу 14 та 16 років відповідно [74, с. 172].

Особи, які бажають зареєструвати шлюб, мають досягти шлюбного віку на день реєстрації шлюбу. Водночас, норми СК України передбачають умови, за яких особа може укласти шлюб раніше, ніж вона досягла шлюбного віку. Ця норма передбачена ст 23 Сімейного кодексу України, відповідно до якої, за заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Проте дана стаття не зазначає переліку підстав зниження шлюбного віку. Такими підставами можуть бути виключні випадки та причини, які суд може вважати поважними. До їх числа повинні бути віднесені у першу чергу ті, що і раніше трактувались на практиці як виключні випадки, наприклад, вагітність нареченої, народження нею дитини, фактичні шлюбні відносини, що склалися між особами. Разом з тим, дане перерахування переліку виключних випадків та поважних причин не є вичерпним. Судом такими можуть бути визнані будь-які ситуації, що виправдовують прийняття рішення про зниження шлюбного віку. Безумовним критерієм у таких випадках повинно бути дотримання інтересів малолітньої особи.

Особа, яка не досягла шлюбного віку, але якій виповнилося 16 років, має право самостійно звернутися до суду (за місцем свого проживання - місцем реєстрації) із заявою про надання права на шлюб. В заяві має бути обґрунтовано, чому укладання шлюбу буде відповідати її інтересам [37].

Враховуючи що в Україні багато випадків ранніх шлюбів погоджуємось з думкою Менджул М. В. що Закон України «Про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо підвищення шлюбного віку» від 15 березня 2012 р. необґрунтовано замінив у частині другій ст. 23 слово «чотирнадцяти» словом «шістнадцяти», дозволивши таким чином подавати до суду заяву про надання права на шлюб особі, яка досягла шістнадцяти років та, що потрібно поновити попередню редакцію даної статті, а саме: «За заявою особи, яка досягла

чотирнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам» [61].

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя» заява про надання особі, яка досягла чотирнадцяти років (зараз з 16 років - відповідно до змін 2012 року), права на шлюб повинна розглядатися судом в окремому провадженні (ч. 3 ст. 234 ЦПК України). Розгляд справи в окремому провадженні означає, що суд розглядає не спір між сторонами (як при позовному провадженні), а до суду звертається одна особа, яка просить встановити якийсь факт, що має юридичне значення. В нашому випадку звертається особа, яка не досягла шлюбного віку і бажає зареєструвати шлюб. Суд буде встановлювати, що майбутня реєстрація шлюбу відповідатиме інтересам цієї неповнолітньої особи [14].

При цьому до участі в справі залучаються один або обоє батьків (усиновлювачів) неповнолітньої особи, піклувальник, особа, з якою передбачається реєстрація шлюбу, а також інші заінтересовані особи.

Заперечення батьків (піклувальників) щодо надання права на шлюб не є підставою для відмови в задоволенні заяви, оскільки головним критерієм для задоволення заяви про надання права на шлюб є встановлення судом факту про відповідність такого права інтересам заявника.

Особливістю справ про надання права на шлюб є те, що, зважаючи на триваючий характер шлюбних правовідносин, відмова у відкритті провадження у справі не перешкоджатиме заявнику повторно звернутися до суду з тією самою вимогою.

Предмет доказування у цій категорії справ становлять обставини, які свідчать про відповідність надання права на шлюб із зазначеною в заяві особою інтересам особи, яка не досягла шлюбного віку, в тому числі обставини, що свідчать про фізіологічну та психологічну готовність заявника до шлюбу. Ці обставини підтверджуються в суді довідкою про вагітність, свідоцтвом про

народження дитини заявника або іншими документами, що виявляють такі підстави для надання права на шлюб, як довготривале відрядження або робота за кордоном одного з наречених; проживання однією сім'єю без шлюбу з особою, яка не досягла шлюбного віку; відсутність обох батьків у наречених; невиліковна хвороба однієї з осіб, яка бажає зареєструвати шлюб [33, с. 300] тощо. Важливе значення для ухвалення рішення мають також пояснення заявника та особи, з якою він має намір зареєструвати шлюб, їх батьків (усиновлювачів) чи піклувальника. Ці пояснення, виходячи з положень ЦПК України, будуть вважатися доказами у справі тільки за умови, що вони будуть отримані як показання свідка.

Враховуючи норми ч. 2 ст. 23 СК України, суд ухвалює рішення про надання права на шлюб виходячи з інтересів особи, яка не досягла шлюбного віку, а хто ж, як не вона сама, знає про свої інтереси. Тільки в результаті безпосереднього спілкування з такою особою, усвідомлення нею правових наслідків тих дій, які вона має намір вчинити, суд має змогу встановити відповідність рішення її інтересам. На цій підставі можемо зробити висновок про обов'язковість особистої участі заявника в справах цієї категорії. Натомість судді допускають можливість розгляду справи за відсутності заявника, що, з огляду на викладене, видається недоцільним.

Так, наприклад, Васильківський міськрайонний суд Київської області, розглянувши справу № 362/1311/20 про надання права на шлюб, встановив що заявник вагітна та проживає разом із батьком своєї дитини, фактично створивши сім'ю. У судові засідання учасники справи не з'явилися, подавши заяву про розгляд справи без їх участі, в якій зазначили, що заяву підтримують повністю (в Єдиному державному реєстрі судових рішень України немає інформації щодо оскарження районних суддів) [28].

Відповідно до п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», головним критерієм для задоволення заяви про надання права на

шлюб є встановлення судом факту про відповідність такого права інтересам заявника [14].

Отже, в судовому засіданні знайшло своє підтвердження те, що укладання шлюбу між особами відповідає їх законним інтересам та інтересам їхньої майбутньої дитини, оскільки вони бажають створити сім'ю та зареєструвати шлюб, а тому, суд прийняв рішення про надання права на шлюб.

Сьогодні судова процедура розгляду справ про надання права на шлюб є надто формальною і цілком неефективною. Її можна зобразити схемою: «заява неповнолітньої особи» + «довідка про вагітність» = «рішення суду про надання права на шлюб». Судді під час розгляду справи не з'ясовують ні особистих якостей особи, з якою заявник має намір зареєструвати шлюб, ні можливість матеріального забезпечення нею неповнолітнього заявника, ні наявність або відсутність перешкод до реєстрації шлюбу тощо. Судді виходять лише з того, що вагітність - це беззаперечна підстава для надання права на шлюб і ухвалення рішення у цьому випадку цілком відповідає інтересам заявника. Проте такий підхід суду до розгляду справ про надання права на шлюб цілком недоречний, адже, вирішуючи справу, суд не повинен лише знайти батька дитині, але повинен здійснювати захист прав та інтересів неповнолітньої особи, яка укладає шлюб. Для того, щоб з'ясувати відповідність надання права на шлюб інтересам заявника, судді необхідно оцінити особисті якості особи, з якою заявник має намір зареєструвати шлюб, її матеріальний стан, умови проживання тощо і встановити відповідність реєстрації шлюбу не загалом, а щодо конкретної особи, з якою заявник має намір зареєструвати шлюб. У цій категорії справ суд повинен з'ясувати мотиви заявлених вимог, відносини між особами, які мають намір зареєструвати шлюб, перспективи шлюбу. У задоволенні вимоги слід відмовити, якщо судом буде встановлено, що реєстрація шлюбу матиме негативний вплив на неповнолітню особу [64].

2. Добровільність – наявність вільної згоди.

Відповідно до статті 24 СК України шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається.

Реєстрація шлюбу з особою, яка визнана недієздатною, а також з особою, яка з інших причин не усвідомлювала значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, має наслідки встановлення шлюбу недійсним.

Передбачена ч. 1 коментованої норми умова укладання шлюбу відповідає вимогам ч. 1 ст. 51 Конституції, відповідно до якої шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Дотримання умови вільної (або взаємної) згоди є необхідним для того, щоб шлюб мав правову силу. У протилежному випадку укладення шлюбу без взаємної згоди тягне його недійсність.

СК України передбачає можливість укладання шлюбу лише за наявності взаємної добровільної згоди осіб, які вступають у шлюб. Взаємна згода стати жінкою та чоловіком повинна виражати дійсне бажання сторін вступити у шлюбні відносини, намір створити сім'ю та набути прав та обов'язків подружжя. Це означає, що їх волевиявлення повинно бути усвідомленим і вони повинні розуміти значення своїх дій. Якщо шлюб укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створити сім'ю, він визнається за рішенням суду недійсним.

Згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, в результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства.

Так, наприклад, рішенням Галицького районного суду Івано-Франківської області 13 січня 2020 року задоволено позов опікуна дружини про визнання шлюбу недійсним. Рішенням Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 9 вересня 2013 року дружина визнана недієздатною а 15 жовтня 2014 року Тишківською сільською радою Городенківського району зареєстровано шлюб. Тобто, на час реєстрації шлюбу дружина страждала психічним розладом, відтак, її згода не вважається вільною (в Єдиному реєстрі судових рішень України немає інформації про оскарження районних судів)[24].

Також шлюб визнається недійсним за рішенням суду у разі його фіктивності.

Шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя.

Шлюб не може бути визнаний недійсним, якщо на момент розгляду справи судом відпали обставини, які засвідчували відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю. Статтею 24 СК України визначено, що шлюб укладається шляхом вільної згоди і ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка.

Звичайно першими об'єктивними обставинами, що свідчать про вільну згоду жінки та чоловіка укласти шлюб, є: особиста явка до органу ДРАЦС з метою написання спільної заяви про намір укласти шлюб та зареєструвати його та особисте подання даної заяви (ст. 28 СК України); обов'язкова присутність нареченого та нареченої в момент реєстрації їхнього шлюбу (ст. 34 СК України).

Об'єктивним фактам, що свідчить про відсутність вільної згоди, може також бути і факт недієздатності особи при укладенні шлюбу, коли особа у судовому порядку визнана недієздатною. Проте коментована стаття апелює лише до вираження волі шляхом надання згоди укласти шлюб в момент реєстрації шлюбу. За наявності вищенаведених об'єктивних факторів, жінка або чоловік можуть відмовитися брати шлюб у момент його укладення та реєстрації в органах ДРАЦС і це буде достатнім доказом відсутності вільної згоди укласти шлюб з боку чоловіка або жінки.

Варто зазначити, що вільна згода жінки та чоловіка як факт, що супроводжує укладення дійсного шлюбу, має ґрунтуватися: по-перше, на обізнаності осіб, що беруть шлюб, про права та обов'язки як майбутнього подружжя (ст. 29 СК України); по-друге, на взаємній обізнаності осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу про стан здоров'я (ст. 30 СК України), регулюється Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення добровільного медичного обстеження наречених», Наказом Міністерства охорони

здоров'я «Про перелік видів добровільного медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу» [15,13] .

Вільна згода жінки та чоловіка виражається у відношенні до шлюбу, а це означає, що жінка та чоловік має, перед наданням згоди щодо шлюбу, бути обізнаною(ним) із усіма обставинами, що можуть перешкодити шлюбу, наприклад, певний стан здоров'я нареченої або нареченого.

Згода особи щодо укладення шлюбу не вважається вільною у разі фізичного або психічного насильства. Коментована стаття не визначає хто є суб'єктом фізичного або психічного насильства. Нею може бути як особа, яка примушує іншу укласти з нею шлюб, а також третя особа, яка, застосовуючи фізичне або психічне насильство, діє у інтересах «нареченого (нареченої)», що бажає поза волі особи укласти з нею шлюб. Причому на відміну від ст. 231 ЦК України, яка передбачає підстави визнання правочину, який вчинено під впливом насильства недійсним, що має відобразитися у такому фізичному та психічному тиску, який з врахуванням конкретних обставин є настільки реальним і серйозним, що не залишає іншій стороні розумної альтернативи, у сімейному праві, зокрема виходячи із суті коментованої статті сприйняття особою фізичного та психічного насильства може мати надто суб'єктивний характер, який буде вважатися достатнім, щоб констатувати, що воля особи щодо укладення шлюбу не була вільною.

З 2019 року Кримінальний кодекс України доповнили статтею 151-2 «Примушування до шлюбу», в якій передбачається що примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, - караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк; Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо особи, яка не досягла шлюбного віку згідно із законодавством, або щодо

двох чи більше осіб, - караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк [8].

У Стамбульській конвенції примушування до шлюбу визначили для представників етнічних груп, де дівчат примушують до шлюбу ледь не змалечку. В Україні дещо інші реалії. Але в Україні проживають етнічні групи, в яких така практика є, і тепер цих жінок захищає закон. Під цю статтю може підпасти шантаж чоловіка вагітністю, якщо при цьому жінка погрожує позбавити батька можливості бачитись із дитиною [4].

В Україні відсутня статистика примушування до шлюбу проте наявність даної статті підтверджує що такі випадки трапляються.

Причини реєстрації фіктивного шлюбу можуть бути різними, як правило вони пояснюються та обумовлюються бажанням отримати певні права, підставою виникнення яких самостійно чи у складі інших юридичних фактів є шлюб, наприклад, отримання спадщини, житлової площі тощо. Встановлення наміру у цивільному праві дещо відрізняється від встановлення наміру у сімейному праві. Якщо у цивільному праві перевага встановлення наміру щодо, наприклад, вчинення певного правочину, заяви чи дії, відбувається з метою тлумачення даних правочинів, заяв чи дій, з метою встановлення їх змісту, тобто має обслуговуюче значення, то у сімейному праві, зокрема у коментованій статті, встановлення наміру має основне значення, у межах змісту ст. 40 СК України, від встановлення наміру залежить правозгідність шлюбу.

Порівнюючи поняття «фіктивний шлюб» та «фіктивний правочин» (ст. 234 ЦК України [9]), слід зазначити, що у визначенні фіктивності і першого, і другого чинника намір визначається стосовно виникнення правових наслідків, водночас у випадку встановлення фіктивності шлюбу намір визначається стосовно також речей неправового характеру - бажання жити разом, вести спільне господарство, дбати про добробут та моральний стан сім'ї тощо. Саме по речах не правового характеру, що супроводжують відносини осіб після реєстрації шлюбу, можна визначити намір осіб щодо шлюбу.

Водночас слід мати на увазі, що відсутність наміру створити сім'ю у момент укладення шлюбу може бути цілком компенсовано його появою після реєстрації шлюбу, коли за всіма об'єктивними обставинами можна стверджувати, що у особи з'явився намір створити сім'ю, наприклад коли після реєстрації шлюбу, який мав ознаки фіктивності, особи почали разом проживати, вести спільне господарство, дружина завагітніла або у подружжя народилися діти, батько піклується про дружину та дітей, подружжя запрошує до себе своїх батьків та друзів, підтримують інтимні стосунки, разом відпочивають та відвідують своїх рідних та близьких тощо. У даному випадку, відповідно до положень ч. 3 коментованої статті шлюб не може бути визнаний недійним. Відповідно до змісту ч. 3 коментованої статті шлюб не може бути визнаний недійним, якщо на момент розгляду справи судом відпали обставини, які засвідчили відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створювати сім'ю.

Варто зауважити, що хоча законодавець наголошує на відпаданні обставин, «які засвідчили відсутність згоди особи на шлюб» або «її небажання створювати сім'ю», слід акцентувати увагу на тому, що фіктивність шлюбу саме полягає у тому, що особа дає згоду на шлюб, проте не бажає утворювати сім'ю, тому у першу чергу при визначенні ознак правозгідності шлюбу, що у минулому мав ознаки фіктивності, треба зосереджувати увагу на бажанні особи (осіб) створити сім'ю [47].

2.2. Негативні умови укладення шлюбу

Негативні умови укладення шлюбу - такі умови, при яких укладення шлюбу є неправомірним.

Однією з таких умов є перебування жінки або чоловіка, або їх обох, в іншому зареєстрованому шлюбі. Відповідно до статті 25 Сімейного кодексу України жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі. Особа не вважається такою, що перебуває у зареєстрованому шлюбі, якщо його

було розірвано або припинено (у випадку смерті одного із подружжя або оголошення його померлим) або визнано недійсним за іншими підставами в установленому законом порядку. Така особа за наявності документа, що підтверджує факт припинення шлюбу або визнання його недійсним, має право укласти новий шлюб.

Заборона на укладання шлюбу з особою, яка вже перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі, витікає з принципу одношлюбності або моногамності шлюбу, відповідно до якого жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному зареєстрованому шлюбі [50].

Відповідно до чинного СК України шлюб визнається вільним, добровільним та рівноправним союзом жінки та чоловіка, що побудований на засадах одношлюбності (моногамії).

Частина 2 статті 25 СК України встановлює, що жінка та чоловік мають право на повторний шлюб лише після припинення попереднього шлюбу. Тому при реєстрації шлюбу між особами, з яких хоча б одна раніше перебувала у шлюбі, необхідно пред'явити документи, що підтверджують припинення попереднього шлюбу - свідоцтво про розірвання шлюбу, рішення суду про розірвання шлюбу, про визнання шлюбу недійсним, яке набрало законної сили, свідоцтво про смерть одного з подружжя, висновок відділу державної реєстрації актів цивільного стану про анулювання актового запису про шлюб, який є недійсним тощо [12].

Часто, люди отримавши рішення суду про розірвання шлюбу продовжують залишатися перед законом подружжям. Тому, органи ДРАЦСу перевіряють в реєстрі про шлюб наявність відмітки про розірвання шлюбу. Ця дія необхідна для того, аби пересвідчитись в тому, що відсутня така перешкода до укладення нового шлюбу як перебування в іншому шлюбі.

Другою негативною умовою є укладення шлюбу особами, які перебувають у родинних та прирівняних до них відносинах (відносини, що виникли внаслідок усиновлення).

Частина 1 даної статті встановлює заборону на укладання шлюбу між близьким родичами - родичами прямої лінії споріднення.

Родичами прямої лінії споріднення вважаються особи, які походять одне від одного - батьки та діти, онуки, дідусь, бабуся. Це особи, які є родичами по прямій висхідній та низхідній лінії

Частина 2 статті 26 встановлює заборону щодо укладання шлюбу між такими близькими родичами, як рідні брати та сестри. У статті пояснюється, що такі особи можуть бути повнорідними та неповнорідними.

Під повнорідними братами та сестрами розуміються особи, які мають спільних батьків, під неповнорідними - особи, які мають спільну матір або спільного батька.

Близькі споріднені відносини є перешкодою до укладання шлюбу незалежно від того, підтверджені вони будь-яким документом чи ні. Тому позашлюбне, тобто юридично не оформлене споріднення буде також перешкоджати укладанню шлюбу.

СК України не містить заборони на шлюб зведених братів та сестер, тобто таких, що взагалі не мають жодного спільного із батьків.

Перешкоджає укладанню шлюбу також бокове споріднення більш віддалених ступенів, наприклад, двоюрідне споріднення. Ч. 3 даної статті передбачає, що у шлюбі між собою не можуть перебувати двоюрідні брат та сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця.

Заборона на укладання шлюбу між близькими родичами обумовлена моральними та біологічними міркуваннями, тому що такі шлюби підвищують ймовірність передавання у спадок дитині, народженій у такому шлюбі, багатьох захворювань.

Негативна умова укладання шлюбу встановлена ч. 4 коментованої статті є наявність правового зв'язку між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою дитиною, а також між усиновленими дітьми. Такі особи мають право на укладання шлюбу лише за рішенням суду.

Заборона шлюбів між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ними дитиною, між усиновленими дітьми пояснюється тим, що між усиновленою особою та усиновлювачем і його родичами за походженням виникають такі самі правовідносини, як і між родичами за походженням (ч. ч. 3 - 5 ст. 232 СК України) та моральними міркуваннями.

Оскільки відносини, що виникають у зв'язку з усиновленням, прирівнюються до відносин, що існують між родичами за походженням (ч. ч. 3 - 5 ст. 232 СК України), у СК України, виходячи із принципів морально-етичного характеру, передбачено заборону також і на укладання шлюбу між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною.

Ч. 5 даної статті також встановлює перешкоду, яка полягає у тому, що, за загальним правилом, у шлюбі між собою не можуть бути усиновлювач та усиновлена ним дитина. Проте у випадку скасування усиновлення, а відтак і припинення правового зв'язку між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною, шлюб між цими особами може бути зареєстровано.

Заборона, передбачена даною нормою, не розповсюджує свою дію на шлюб родича усиновлювача та усиновленої особи: такі особи мають право укласти шлюб.

Як впливає зі змісту ч. 3 ст. 39 СК України, негативною умовою укладання шлюбу є підстава визнання судом недієздатності особи, що укладає шлюб. Відповідно до цивільного законодавства фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними (ч. 1 ст. 39 ЦК України). Тому така особа не може виявити усвідомленої волі при вступі до шлюбу.

Лише встановлена у передбаченому законом порядку за правилами цивільного судочинства недієздатність особи є абсолютною перешкодою до укладання шлюбу.

Недієздатність особи повинна бути встановлена до моменту реєстрації шлюбу. У протилежному випадку вона не може слугувати перешкодою до шлюбу та,

відповідно, шлюб не може бути визнано пізніше недійсним за цією підставою. Разом з тим можливі ситуації, при яких особа, яка страждає психічним розладом, але не визнана ще судом недієздатною, укладає шлюб. У таких випадках шлюб може бути у подальшому розірвано на загальних підставах, або визнано недійсним внаслідок пороку (вади) волі, тобто за причиною порушення такої умови укладення шлюбу, як добровільна згода (добровільне усвідомлення волевиявлення) на шлюб (ч. 1 ст. 24 СК України).

Зміст ч. 5 ст. 30 та ч. 3 ст. 41 СК України вказує на таку негативну умову до укладання шлюбу, як приховування відомостей про стан здоров'я одним із наречених, наслідком чого може стати (або стало) порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків. У випадку реєстрації шлюбу за таких обставин, це може бути підставою для визнання такого шлюбу недійсним.

Так, наприклад, Жовківським районним судом Львівської області було розглянуто справу № 444/2420/18 про визнання шлюбу недійсним. Позивачка дізналася про те, що відповідач ВІЛ-інфікований приблизно 10 років. Цю інформацію він приховував, а хвороба могла вплинути на неї чи на їх майбутніх дітей. Позов був задоволений враховуючи, що відповідно до ст. 30 СК України, наречені зобов'язані повідомити один одного про стан свого здоров'я. Держава забезпечує створення умов для медичного обстеження наречених. Порядок здійснення медичного обстеження наречених встановлює Кабінет Міністрів України. Результати медичного обстеження таємницею повідомляються лише нареченим. Приховування відомостей про стан здоров'я одним з наречених, наслідком чого може стати (стало) порушення фізичного або психічного здоров'я іншого нареченого чи їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним (в Єдиному реєстрі судових рішень України немає інформації про оскарження районних судів) [25].

Отже, якщо до моменту реєстрації шлюбу один із подружжя не повідомив другому про стан свого здоров'я шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду або за заявою заінтересованої особи до органу ДРАЦС.

Цей перелік перешкод є вичерпним. Відмова органу ДРАЦС за іншими підставами буде неправомірною.

Орган ДРАЦС на прохання зацікавлених осіб може здійснити необхідну перевірку, або якщо є відомості про певні перешкоди до шлюбу, то державна реєстрація шлюбу відкладається, про що інформуються особи, які подали заяву про вступ до шлюбу.

2.3. Недійсність шлюбу, укладеного з порушенням умов його укладення

Недійсність шлюбу - це форма відмови держави від визнання укладеного шлюбу як юридично значущого акту, виражена в рішенні суду, винесеному в порядку цивільного судочинства у зв'язку з порушенням встановлених законом умов укладання шлюбу, що є за своєю суттю заходом захисту.

Недійсність шлюбу - це правова санкція, яка застосовується до подружжя внаслідок порушення ними встановлених законом умов укладення шлюбу і яка передбачає втрату таким шлюбом правової сили.

У літературі існує багато думок науковців щодо правової природи визнання шлюбу недійсним. Одні науковці вважають недійсність шлюбу одним із видів сімейно-правової відповідальності, інші - визнання недійсності шлюбу одним із видів санкцій як засобів захисту, а не засобом визнання відповідальності [67, с. 99,66]. З позицією, яка передбачає визнання недійсності шлюбу санкцією, погоджується у своїй дисертації і Сафончик О.І. , бо в цьому разі визнання шлюбу недійсним не призводить до обтяжливих наслідків майнового чи немайнового характеру [68, с. 268].

Для визнання шлюбу недійсним необхідна наявність вади волі сторін при його реєстрації. Під вагою волі в сімейному праві розуміють відсутність добровільної згоди на одруження, реєстрація шлюбу під примусом, під впливом

обману, омані внаслідок неможливості через свій стан у момент укладення шлюбу усвідомлювати свої дії та керувати ними. Розглянемо їх детальніше:

Укладення шлюбу під примусом має місце, коли згода на укладення була виражена однією з сторін під впливом фізичного та психічного насильства чи під загрозою його застосування. Причому примушення до одруження може виходити від одного з майбутнього подружжя чи від третіх осіб, що діють в його чи в своїх власних інтересах.

Обман - це навмисне введення в оману особи, що одружується. Прикладом обману може слугувати не тільки повідомлення майбутньому чоловіку чи дружині свідомо хибних відомостей, а й свідоме замовчування деяких фактів, що мають істотне значення при укладенні шлюбу.

Омана - це помилкове уявлення особи, що одружується, щодо певних обставин укладення шлюбу. Омана може сформуватися під впливом різних причин, можливо, навіть таких, що не залежать від майбутнього чоловіка і дружини чи дій третіх осіб. Помилкове уявлення особи, введеної в оману, може виникати як щодо особистості іншого з подружжя, так і щодо юридичної значущості укладення шлюбу [32, с.60-63].

Перелік підстав недійсності шлюбу визначений у законодавстві та має вичерпний характер. Сімейний кодекс України поділяє всі шлюби, укладені з порушенням вимог закону, на три категорії. В юридичній літературі існує поділ на нікчемні шлюби (перша та друга категорія) та оспорювані шлюби (третья категорія) [60,62].

Перша категорія - це так звані абсолютно недійсні шлюби (ст.39 СК України). До цієї категорії відносяться шлюби, які порушують три засади шлюбу: одношлюбність (шлюб, зареєстрований з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі), дієздатність осіб, які бажають укласти шлюб (шлюб, зареєстрований з особою, яка визнана недієздатною) і відсутність між ними близького споріднення (шлюб, зареєстрований між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою).

Такий шлюб не потребує визнання його недійсним в судовому порядку із наведенням якихось доказів, тому орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний анулювати актовий запис про такий шлюб лише за заявою заінтересованої особи. Якщо ж шлюб зареєстровано з особою, яка вже перебуває у шлюбі, то в разі припинення попереднього шлюбу до анулювання актового запису щодо повторного шлюбу повторний шлюб стає дійсним з моменту припинення попереднього шлюбу. Актовий запис про шлюб анулюється незалежно від смерті осіб, з якими було зареєстровано шлюб, а також розірвання цього шлюбу [69,70].

Друга категорія - шлюби, які визнаються недійсними судом на тій підставі, що шлюб є фіктивним (якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя) або шлюб було зареєстровано без вільної взаємної згоди жінки чи чоловіка (згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, в результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства) (ст.40 СК України). Для визнання в таких випадках шлюбу недійсним необхідно подати відповідні докази, як документальне підтвердження постійно роздільного проживання, пояснення свідків, довідки медично-лікувальних установ про стан психічного здоров'я одного з подружжя, висновки експертів тощо. Шлюб не може бути визнаний недійсним лише в тому разі, якщо на момент розгляду справи судом відпали ті обставини, які засвідчували відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю.

Третя категорія - шлюби, які можуть бути визнані судом недійсними за наявності порушень визначених законодавством у таких випадках (ст. 41 СК України):

-якщо він зареєстрований між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною без права, наданого на це попереднім рішенням суду;

-якщо він зареєстрований між двоюрідними братом та сестрою; між тіткою, дядьком, племінником та племінницею;

-якщо він зареєстрований з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків;

-якщо він зареєстрований з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано право на шлюб [56].

З іншого боку, деякі учені взагалі заперечують необхідність поділу недійсних шлюбів на нікчемні та оспорювані з підстав того, що при визнанні шлюбу недійсним суду або іншому юрисдикційному органу слід виходити лише з правил щодо оспорюваних правочинів [30, с. 115].

Право на позов про визнання шлюбу недійсним має низка осіб, зокрема, дружина чи чоловік, інші особи, права яких порушені у зв'язку з державною реєстрацією цього шлюбу, піклувальник, опікун. Батьки можуть бути позивачами лише у випадках, коли шлюб було зареєстровано з сином чи дочкою до досягнення ними шлюбного віку.

Смерть особи, яка подала позов, не є підставою для закриття провадження у справі. До участі у справі як позивач може вступити спадкоємець первісного позивача. Таке процесуальне правонаступництво у цій справі обумовлене матеріально-правовим правонаступництвом, оскільки визнання шлюбу недійсним може вплинути на обсяг майнових прав того, хто прийняв спадщину.

Право на пред'явлення позову про визнання шлюбу недійсним надано прокурору, а також органів опіки та піклування.

Заінтересована особа може подати позов про визнання шлюбу недійсним після смерті обох із подружжя. Це значить, що смерть (одного з подружжя чи обох одночасно) не є перешкодою ні для констатації нікчемності шлюбу, ні для визнання його недійсним за рішенням суду.

В таких випадках важлива роль належить власне судові, оскільки він наділений правом самостійно визначити визнати йому шлюб недійсним або відмовити у задоволенні позовних вимог. На позов про визнання шлюбу недійсним не поширюється строк позовної давності. Отже, ці позови можуть

подаватися до суду у будь-який час упродовж існування такого «шлюбу». Не є перешкодою для визнання шлюбу недійсним його розірвання, смерть дружини або чоловіка.

Якщо ж шлюб розірвано за рішенням суду, позов про визнання його недійсним може бути пред'явлено лише після скасування рішення суду про розірвання шлюбу, тобто якщо судом винесено рішення про розірвання шлюбу, позов про визнання цього шлюбу недійсним підлягає розгляду лише при скасуванні вказаного рішення, оскільки, приймаючи його, суд виходив з факту дійсності шлюбу.

На практиці часто трапляються випадки коли позивач хоче визнати шлюб недійсним після його розірвання. Так, наприклад, рішенням апеляційного суду був задоволений позов про визнання шлюбу недійсним, а негативне для позивачки рішення суду першої інстанції - скасоване. Приймаючи таке рішення, апеляційний суд вважав доведеними твердження позивачки про те, що шлюб був укладений без наміру створення сім'ї, а з корисливих мотивів відповідача - отримання квартири. Відповідач хоч і був зареєстрований в її квартирі, проте жодного дня в ній не проживав. Шлюб між ними був розірваний раніше - ще п'ять років тому, але, як вважає позивачка, це не є перешкодою для визнання такого шлюбу недійсним.

Втім, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду погодився саме з рішенням суду першої інстанції, мотивуючи таке своє рішення наступними приписами закону та судженнями. Відповідно до ч. 2 ст. 40 СК України шлюб визнається недійсним за рішенням суду у разі його фіктивності. Шлюб є фіктивним, якщо його укладено жінкою та чоловіком або одним із них без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя. За рішенням суду шлюб обов'язково визнається недійсним, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка, а також у разі його фіктивності.

Як зазначив Верховний Суд України, - «правильним і таким, що підтверджений належними доказами, є висновок суду першої інстанції, що позивач не довела відсутності у відповідача реального наміру створити сім'ю і набути прав та обов'язків подружжя. За таких обставин самі по собі доводи

позивача про те, що метою укладення шлюбу для відповідача було отримання квартири не дає підстав для визнання шлюбу недійсним».

Є потреба звернути увагу на те, що питання розірвання шлюбу свого часу розглядалися Пленумом Верховного Суду України. Так, в постанові від 21.12.2007 № 11 «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя», в п. 13 якої, зокрема зазначалось, що за рішенням суду шлюб обов'язково визнається недійсним, якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка, а також у разі його фіктивності (ст. 40 СК України). Шлюб не може бути визнано недійсним, якщо на момент розгляду справи відпали обставини, які засвідчують відсутність згоди особи на шлюб або її небажання створити сім'ю. У випадках, передбачених ст. 41 СК України, шлюб за рішенням суду може бути визнаний недійсним. У даному разі вирішення цього питання залежить від встановлених судом обставин. СК України вказує на підстави, за яких шлюб може бути визнано недійсним, зокрема коли шлюб було укладено між усиновлювачем і усиновленою дитиною; двоюрідними братом і сестрою чи іншими родичами; з особою, яка не досягла шлюбного віку, тощо. Разом з тим, наявності одного із вказаних фактів недостатньо для визнання шлюбу недійсним. Таким чином, вирішуючи справу, судам слід брати до уваги те, наскільки цим шлюбом порушено права та інтереси особи, тривалість спільного проживання подружжя, характер їх взаємин, а також інші обставини, що мають істотне значення [17].

Правові наслідки визнання шлюбу недійсним визначені в ст.45 Сімейного кодексу України і полягають у тому, що визнання шлюбу недійсним анулює всі правові наслідки шлюбу, тобто ніяких прав та обов'язків між особами, що уклали недійсний шлюб, не виникає. При цьому права і обов'язки анулюються не на майбутнє, а з дня укладання такого шлюбу.

Отже, держава застосовує такі способи захисту прав та інтересів подружжя як анулювання та визнання шлюбу недійсним.

Суть інституту визнання шлюбу недійсним полягає в тому, що він не лише припиняє правовідносини, які можуть виникнути в майбутньому (це має місце і при розірванні шлюбу), а й поновлює те становище, яке існувало до укладання шлюбу.

По перше, до майна, набутого такими особами в шлюбі, застосовуються не норми сімейного права щодо спільної власності подружжя, а норми цивільного законодавства щодо спільної часткової власності, тобто розмір часток на майно визначається відповідно до участі таких осіб своєю працею і коштами у придбанні майна. Частка кожного з подружжя щодо такого майна може бути визначена угодою або рішенням суду. Користування та розпорядження майном, яке належить особам на праві спільної часткової власності, здійснюється на підставі домовленості, а якщо її не досягнуто – у порядку, визначеному судом.

Залежно від характеру речі кожний із співвласників може володіти і користуватися або частиною речі в натурі, або річчю в цілому в порядку встановленої черги. Колишній з подружжя як учасник спільної частки власності може самостійно без згоди співвласника розпоряджатися своєю часткою в праві власності - продавати, дарувати, заставляти, заповідати. Передача іншій особі у власність частки майна в натурі можлива лише після виділу цього майна в натурі або поділу всього спільного майна, тобто у разі часткового чи повного припинення права спільної власності. При продажу частки в спільній власності сторонній особі колишній з подружжя користується правом привілеєвої купівлі частки (за винятком продажу з публічних торгів).

Якщо ж виділ майна в натурі неможливий, то колишній з подружжя має право на виплату йому вартості його частки. З отриманням грошової компенсації він втрачає своє право на частку в спільному майні.

Якщо хтось з подружжя в період такого шлюбу набув будь-яке майно на своє ім'я (автомобіль, квартиру, будинок, земельну ділянку, човен, рушницю, іменні акції тощо), воно вважається таким, що належить особисто йому. Інший з подружжя має право вимагати поділу такого майна лише за умови, якщо доведе, що він брав участь у набутті такого майна своєю працею чи коштами.

По-друге, той з подружжя, який обрав прізвище іншого з подружжя або спільне прізвище, вважається таким, що іменується цим прізвищем без достатньої правової підстави і зобов'язаний повернутися до свого дошлюбного прізвища.

По-третє, непрацездатний подружжя позбавляється права на отримання аліментів від іншого з подружжя. Якщо ж особа одержувала аліменти від того, з ким перебувала у недійсному шлюбі, сума одержаних аліментів вважається такою, що одержана без достатньої правової підстави, і підлягає поверненню відповідно до Цивільного кодексу України, але не більш ніж за останні три роки.

По-четверте, особа, яка вселилася у житлове приміщення іншої особи у зв'язку з реєстрацією з нею недійсного шлюбу, не набуває права на проживання у ньому і може бути виселена. Так, після визнання шлюбу недійсним колишній з подружжя позбавляється права на спадщину по закону після смерті іншого з подружжя. Спадкове законодавство відносить подружжя до спадкоємців першої черги за законом, тому за відсутності підстав спадкування за заповітом (заповіт визнано недійсним, спадкоємці за заповітом померли раніше спадкодавця, виявилися негідними тощо) один з подружжя набуває право на спадщину другого з подружжя. Коли ж у судовому порядку шлюб визнано недійсним, сімейні відносини між подружжям вважаються неіснуючими, і колишній з подружжя права на спадщину за законом не набуває. В тому разі, коли спадщина за законом вже була отримана, а потім шлюб був визнаний недійсним, зацікавлені особи можуть звернутися до такого спадкоємця з позовом про повернення безпідставно набутого, оскільки спочатку підстава збагачення мала місце (сімейні стосунки, які дозволили особі отримати спадщину за законом), а потім ця підстава відпала.

Визнання шлюбу недійсним також зумовлює інші правові наслідки.

У недійсному шлюбі у разі втрати годувальника другий з подружжя не має права на пенсію, на отримання страхової суми як член сім'ї застрахованого тощо.

Недійсність шлюбу обумовлює і недійсність укладеного шлюбного договору з моменту його укладання. Це спричинено специфічним характером цього договору. Шлюбний договір укладається особами, які перебувають у шлюбі або мають намір укласти шлюб. В останньому випадку він вступає в силу з

моменту реєстрації шлюбу, тобто на нього поширюються правила щодо угоди, яка укладається з відкладальною умовою. Тобто якщо така умова не настала (сторони не уклали шлюб взагалі або чинне законодавство не визнає такі відносини шлюбом), то немає підстав вести мову і про наявність шлюбного договору. Його не існує, оскільки відсутній головний елемент його дійсності - шлюб.

Недійсність шлюбу не спростовує презумпції батьківства щодо дитини, зачатої і (або) народженої у цьому шлюбі. Тому чоловік, який перебував у недійсному шлюбі, вважається таким, що записаний батьком правомірно, навіть тоді, коли дитина народилася після анулювання актового запису про шлюб, але не пізніше десяти місяців від цього моменту. Отже, недійсність шлюбу не є перешкодою для запису чоловіка батьком дитини.

Незважаючи на недійсність шлюбу, мати і батько володіють тими самими правами та обов'язками щодо дитини, як і інші батьки, а дитина (дочка, син) - тими ж, як і інші діти, правами та обов'язками щодо своїх батьків. Водночас якщо сторони уклали фіктивний шлюб, діяли без наміру створити сім'ю і у фактичні шлюбні стосунки не вступали, то особа, яка записана батьком дитини, має право оспорювати своє батьківство на загальних підставах.

Таким чином, Загальних (негативних) правових наслідків зазнає особа, винна в порушенні вимог чинного законодавства під час укладення шлюбу, і для неї визнання шлюбу недійсним є санкцією за вчинене правопорушення, яка полягає у невизнанні за нею прав, на набуття яких вона розраховувала під час укладення такого шлюбу. Особливих (позитивних) правових наслідків зазнає особа, яка діяла правомірно під час укладення шлюбу, і для неї визнання шлюбу недійсним є способом захисту її прав, який полягає у наданні їй права на збереження тих прав, які вона могла б одержати у випадку реєстрації дійсного шлюбу [31].

Від розірвання шлюбу визнання шлюбу недійсним відрізняється:

а) правовими підставами;

- б) колом суб'єктів, які мають право ініціювати розірвання шлюбу чи вимагати визнання його недійсним;
- в) процедурою;
- г) правовими наслідками, які настають при розірванні шлюбу та визнанні його недійсним
- д) моментом розірвання шлюбу та визнанням його недійсним.

Загальний правовий наслідок визнання шлюбу недійсним полягає в тому, що шлюб вважається таким, що ніколи не існував, а особи, що його уклали, вважаються такими, що раніше не перебували в шлюбі. У подружжя не виникає жодних особистих та майнових прав, що випливають із шлюбу. Так, не виникає права мати спільне прізвище, права на аліменти, права на частину спільного майна тощо [38].

Від визнання шлюбу недійсним треба відрізнити «неукладений» шлюб. Неукладеним вважається такий шлюб, який зареєстрований у відсутності нареченої і (або) нареченого, чи зареєстрований за підробленими документами або за документами, що не належать нареченому або нареченій. Неукладений шлюб не породжує жодних прав та обов'язків [42].

Анулювання запису про такий шлюб в органі державної реєстрації актів цивільного стану проводиться за рішенням суду за заявою заінтересованої особи, а також за заявою прокурора.

Отже, якщо наречені порушують умови укладення шлюбу то такий шлюб визнається недійсним або неукладеним. А в особи, яка діяла правомірно під час реєстрації шлюбу, є право обирати найбільш сприятливий для неї варіант поведінки.

Такі особи позбавляються всіх прав подружжя і повертаються в початкове становище [71].

Підсумовуючи слід зазначити, що недійсність шлюбу - це захід відповідальності щодо особи, яка знала про перешкоди для укладення шлюбу, однак з різних мотивів уклала його, з іншого боку, - захід захисту інтересів особи, яка правомірно помилилася щодо дійсності укладеного нею шлюбу [43,45].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

На підставі проведеного дослідження умов укладення шлюбу нами сформульовано такі висновки і пропозиції:

1. Шлюб є особливим юридичним фактом - самостійною підставою виникнення сімейних (шлюбно-сімейних) правовідносин, а також актом цивільного стану. Зазначений юридичний факт зумовлює безпосередні правові наслідки насамперед у вигляді виникнення у подружжя самостійного сімейно-правового статусу та низки сімейних прав особистого немайнового змісту. Зазначені правові наслідки пов'язані з юридичним складом, який охоплює послідовні дії у вигляді актів здійснення волевиявлення наречених та адміністративного акта органу державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС).

Шлюбні правовідносини, що виникають на підставі шлюбу і є різновидом сімейних правовідносин, характеризують насамперед такі ознаки, як спільне проживання і побут, взаємні права та обов'язки чоловіка та жінки у їх союзі, юридично формалізованому через державну реєстрацію шлюбу в органі ДРАЦС.

2. Принципи сімейного права являють собою найбільш загальні керівні положення (засади), що відображають особливості правового регулювання особистих та майнових сімейних відносин, які виникають між подружжям, батьками, дітьми, іншими членами сім'ї. Тому саме крізь призму принципів сімейно-правового регулювання слід розглядати законодавчі й правозастосовні аспекти визначення змісту та встановлення наявності необхідних умов укладення шлюбу.

З огляду на особливості методу об'єктивного сімейного права ключовим для визначення умов укладення шлюбу та наслідків їх відсутності (порушення) є юридична рівність і вільне волевиявлення учасників сімейних відносин, а також засади справедливості, розумності й добросовісності, врегулювання сімейних відносин відповідно до моральних засад суспільства. Адже, наприклад, про вільне волевиявлення не йдеться ані у разі нездатності до нього (недієздатна

особа), ані за наявності примусу до укладення шлюбу. Водночас урахування інтересів суспільства, його моральних засад, інтересів дітей і непрацездатних членів сімей спонукають до закріплення приписів про одношлюбність та обов'язковість державної реєстрації шлюбу в органі ДРАЦС.

3. Державна реєстрація шлюбу являє собою завершальний елемент юридичного складу, формування якого спричиняє виникнення у наречених правового статусу подружжя. Зазначений адміністративний акт додає стабільності шлюбно-сімейним відносинам і зміцнює соціальну роль сім'ї як первинного та основного осередку суспільства.

При цьому державна реєстрація шлюбу має як правостановлююче, так і доказове значення – насамперед при вчиненні актів правозастосування, що пов'язані з правовідносинами, зміст яких визначається набуттям заінтересованими особами правового статусу подружжя. Іншими словами, реєстрація шлюбу постає як неформалізована презумпція наявності позитивних та відсутності негативних умов укладення шлюбу.

4. Позитивні умови укладення шлюбу – це ті умови, дотримання яких необхідне для правозгідності шлюбу. Такими умовами є: або досягнення шлюбного віку на момент реєстрації шлюбу, або наявність судового рішення про надання згоди на укладення шлюбу особою у віці від 16 до 18 років; добровільність шлюбу – вільна згода наречених на його укладення.

5. Негативні умови укладення шлюбу становлять визначені сімейним законодавством перепони для виникнення у жінки й чоловіка правового статусу подружжя як неодмінної правосуб'єктної передумови виникнення шлюбно-сімейних правовідносин. Такими умовами є: перебування жінки або чоловіка, або їх обох в іншому зареєстрованому шлюбі; укладення шлюбу особами, які перебувають у родинних та прирівняних до них відносинах (відносини, що виникли внаслідок усиновлення); визнання судом особи, що укладає шлюб, недієздатною.

6. Належним чином встановлена відсутність позитивних чи наявність негативних умов укладення шлюбу або напряду зумовлює його недійсність, або

може спричинити його недійсність за наявності конкретних, прямо визначених у законі, обставин. Загальним правовим наслідком констатації недійсності шлюбу або визнання його недійсним у судовому порядку є анулювання сімейних правовідносин.

Правові наслідки недійсності шлюбу поширюються як на особисту немайнову, так і на майнову сферу сімейно-правового регулювання (йдеться про права на прізвище, на поділ майна, набутого у недійсному шлюбі, як спільної сумісної власності подружжя, на проживання у житловому приміщенні, в яке особа поселилася у зв'язку з недійсним шлюбом, на аліменти). Проте, якщо особа не знала і не могла знати про перешкоди до реєстрації шлюбу, вона вважається добросовісним набувачем відповідних прав, тому вищезазначені негативні наслідки укладення шлюбу з порушенням умов його правозгідності до неї не застосовуються.

Виходячи з вищевикладеного, пропонуємо внести такі **зміни і доповнення до чинного законодавства:**

- ст. 23 СК України доповнити новою частиною 3 і викласти у такій редакції: «1. Право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. 2. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. 3. Розгляд справи про надання права на шлюб здійснюється судом в окремому провадженні за особистої присутності обох осіб, що висловили бажання укласти шлюб, з урахуванням особистості кожного з них, виходячи з найкращих інтересів неповнолітньої особи (осіб)».

- пункт 4 розділу II Закону України 17.03.2020 № 530-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)» доповнити новим абзацом такого змісту: «Іноземці, які на законних підставах в'їхали на територію України до введення карантину та з незалежних від них обставин не змогли виїхати з України, за наявності відповідної довідки Державної міграційної служби України, мають право на укладення шлюбу на території України»;

- доповнити ст. 29 СК України словами «шляхом видачі відповідної пам'ятки, форма і зміст якої затверджуються Кабінетом Міністрів України», та викласти зазначену статтю у такій редакції: «Орган державної реєстрації актів цивільного стану зобов'язаний ознайомити наречених з їхніми правами та обов'язками як майбутніх подружжя і батьків та попередити про відповідальність за приховання перешкод до реєстрації шлюбу шляхом видачі відповідної пам'ятки, форма і зміст якої затверджуються Кабінетом Міністрів України».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
3. Конвенція ООН про згоду на укладення шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу від 10.12.1962. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_242 (дата звернення: 14.03.2020).
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення 27.09.2020).
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України : Закон України від 11.07.2003 № 1129-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 3-4. Ст. 21.
7. Житловий кодекс Української Радянської Соціалістичної Республіки : Закон України від 30.06.1983 № 5464-X. *Відомості Верховної Ради*. 1983. Додаток до № 28. Ст. 573.
8. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/conv#top> (дата звернення 13.07.2020)
9. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003. № 435-IV *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40. Ст. 356.
10. Про громадянство : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 13. Ст. 65.

11. Про державну реєстрацію актів цивільного стану : Закон України від 01.07.2010 № 2398-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 38. Ст. 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2398-17> (дата звернення: 04.06.2020).

12. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні : наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000. № 52/5. *Офіційний вісник України*. 2000. № 42. Ст. 1803.

13. Про перелік видів добровільного медичного обстеження осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.12.2002. № 480. *Офіційний вісник України*. 2003. № 4. Ст. 166.

14. Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007. № 11. *Вісник Верховного суду України*. 2008. № 1. С. 5.

15. Про затвердження Порядку здійснення добровільного медичного обстеження наречених : постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2002. № 1740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1740-2002-п#Text>. (дата звернення 05.07.2020).

16. Постанова Верховного Суду України від 12.11.2019 у справі № 686/11866/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/86435357> (дата звернення 04.10.2020).

17. Постанова Верховного Суду України від 29.08.2018 у справі № 750/6471/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76261979> (дата звернення 24.08.2020).

18. Постанова Верховного Суду України від 20.02.2012 року у справі № 6-97цс11. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL: [http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/9C8A298DC17196F2C2257B2000347FE3](http://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/9C8A298DC17196F2C2257B2000347FE3) (дата звернення 27.09.2020).

19. Постанова Хмельницького апеляційного суду України від 13.06.2019 у справі № 686/11866/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/82490307> (дата звернення 19.10.2020).

20. Рішення Європейського суду з прав людини від 08.03.2017 у справі «Чернецький проти України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d71#Text (дата звернення 27.09.2020).

21. Рішення Палати Європейського суду з прав людини у рішенні Палати від 22.12.2004 у справі «Мерже і Крос проти Франції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_243#Text (дата звернення 27.09.2020).

22. Рішення Конституційного Суду України від 03.06. 1999 у справі № 5-рп/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99> (дата звернення: 10.05.2020).

23. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20.01.2012 у справі № 1-9/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12> (дата звернення: 04.04.2020)

24. Рішення Галицького районного суду Івано-Франківської області від 13.01.2020 року у справі № 341/2119/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86885189> (дата звернення 13.07.2020).

25. Рішення Жовківського районного суду Львівської області від 20.03.2019 у справі № 444/2420/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80778099> (дата звернення 18.07.2020).

26. Рішення Печерського районного суду міста Києва від 25.11.2019 у справі № 757/31190/18-п. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*.

URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87302702> (дата звернення 27.09.2020).

27. Рішення Козятинського міськрайонного суду Вінницької області від 26.11.2019 у справі № 133/1644/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85874666> (дата звернення 13.07.2020).

28. Рішення Васильківського міськрайонного суду Київської області від 05.03.2020 у справі № 362/1311/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88029724> (дата звернення: 28.06.2020).

29. Рішення Хмельницького міськрайонного суду Хмельницької області від 12.11.2018 у справі № 686/11866/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень України*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77902709> (дата звернення: 19.10.2020).

30. Антонова О. Р. Конституційно-правове регулювання шлюбу і сім'ї в американських та азіатських державах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 8. С. 111–115. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2019/20.pdf (дата звернення: 28.06.2020).

31. Апопій А.В. Наслідки недійсності шлюбу для добросовісної особи *Університетські наукові записки*. 2009. № 1. С. 56-59 URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILEA=&2_S21STR=Unzap_2009_1_11 (дата звернення: 19.10.2020).

32. Сімейне право України : підручник / Баранова Л. М, Борисова В. І., Жилінкова І. В. та ін. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 200 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2018/02/Сімейне-право-України-Л.-М.-Баранова-В.-І.-Борисова-І.-В.-Жилінков.pdf> (дата звернення 18.07.2020).

33. Бикова О. Ю. Укладення шлюбу за Сімейним кодексом України. *Держава і право*. 2004. № 23. С. 297–303.
34. Бірюков І. А. До законодавчого визначення поняття шлюбу. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 1. С. 136–140.
35. Бузіна О.І. Поняття шлюбу: основні аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 7. С. 64–66.
36. Булеца С. Б., Іванов Ю. Ф., Ієвіня О. В. та ін. : науково-практичний коментар Сімейного кодексу України. Судова практика з питань сімейних стосунків. Станом на 03.09. 2014 р. Київ : Професіонал, 2014. 480 с.
37. Головне територіальне управління юстиції у Рівненській області. Сектор реєстрації нормативно – правових актів, правової роботи та правової освіти. Порядок реєстрації шлюбу з неповнолітніми особами. Методичні рекомендації для використання в роботі юрисконсультам. 2015. URL: https://rivnejust.gov.ua/media/files_for_pages/Порядок_реєстрації_шлюбу_з_неповнолітніми.pdf (дата звернення 27.07.2020).
38. Довбак Н.О. Правові наслідки визнання шлюбу недійсним. Офіційний сайт Південно-Західного міжрегіонального управління міністерства юстиції (м. Івано-Франківськ) від 29.08.2017. URL: <https://pzmrujust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/639-pravovi-naslidky-vyznannia-shliubu-nediisnym-29082017> (дата звернення 26.07.2020).
39. Драгневич Л. Конкубінат у Сімейному праві України. *Юридична практика*. 2004. № 4. С. 21-22.
40. Дубиківська І. О, Оніщук О. М. Офіційна сторінка Міністерства Юстиції України в Facebook від 04.02.2020. URL: https://www.facebook.com/minjust.official/hc_ref=ARRMFoKEF11hi4VfaaLUjviaGn9RgDzvK2tcim24EdHA1UEqxbk3bNc5Xqi8__uGwo&fref=nf&__tn__=kC-R (дата звернення: 03.06.2020)

41. Дутко А. О. Сімейне право України : підручник. Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 479 с.
42. Дякович. М.М. Сімейне право: навч. посіб. Київ : Правова єдність, 2009. 512 с.
43. Єфремова І. О. Заходи відповідальності у сімейному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2017. 19 с.
44. Жилінкова І. В. Сучасні підходи до визначення природи шлюбу. *Вісник академії правових наук*. 2007. № 3. С. 107-116 URL: <http://visnyk.kh.ua/ru/journals/visnik-narpru-3-2007r> (дата звернення: 04.06.2020)
45. Заїка Ю. Підстави визнання шлюбу недійсним за Сімейним кодексом України. *Юридична Україна*. 2003. № 2. С. 37-40.
46. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 22–28.
47. Науково-практичний коментар від 06.05.2019 Інформаційно-аналітичний центр «ЛІГА». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/КК002671?an=2> (дата звернення 05.07.2020)
48. Карась Я.А. Правове регулювання фактичного шлюбу. 2018. 32 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9683/ЗПК22.pdf> (дата звернення: 04.06.2020).
49. Кириченко Т. С. Поняття “конкубінат”. Проблемні питання, підстави виникнення. *Право і безпека*. 2010. № 3. С. 221-224.
50. Кобзєва Т. А., Шапіро В. С. Сімейне право України : навч. посіб. Суми : Сумський державний університет. 2015, 91 с.
51. Кожевникова В. О. Іноземні шлюби українських громадян: проблематика укладення та визнання : моногр. Сімферополь : ДІАЙП. 144 с.

52. Кожевникова В. О. Законодавче обмеження права на укладення шлюбу через представника: компаративістичний аспект. *Наше право*. 2017. № 3. С. 108-112.

53. Кожевникова В.О. Науково-теоретичні засади обмеження прав суб'єктів сімейних відносин : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Тернопіль, 2019. 520 с.

54. Колесніченко В. В. Принципи права Європейського Союзу. Загальнотеоретичне дослідження : автореф. дис... канд. юрид. Наук : 12.00.01. Одеса, 2010. 22 с.

55. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права*. 2012. № 3. С. 42–46.

56. Курило Т.В. Сімейне право України : навч. посіб. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2014. 316 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/405/1/КУРИЛО%20Т.В.%20Сімейне%20право%20ПОСІБНИК.pdf> (дата звернення: 04.06.2020).

57. Левківський Б. Проблеми законодавчого регулювання реєстрації шлюбу та пов'язаних з реєстрацією правовідносин. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. № 87. С. 63-66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2011_87_19 (дата звернення: 28.06.2020).

58. Липець Л. В. Деякі аспекти сімейних правовідносин в міжнародному приватному праві. Сучасні проблеми і шляхи їх вирішення в науці, транспорті, виробництві і освіті : тези наук.-практ. конференції. Одеса, 2005. С. 34-37.

59. Малюська Д. Електронна система нотаріату може бути запущена до кінця 2020 року. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/denis-malyuska-elektronna-sistema-notariatu-moje-but-i-zapuschena-do-kintsya-2020-roku> (дата звернення: 04.06.2020)

60. Менджул М. В. Теоретичні проблеми дії принципів сімейного права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2020. 544 с. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/15790/17/diss-Mendzhul.pdf> (дата звернення 24.08.2020).

61. Менджул М. В. Надання права на шлюб особам, що не досягли шлюбного віку: окремі проблеми. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2. С.149–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vvru_2013_2_16 (дата звернення: 20.03.2020).

62. Митрофанова О. І. Правове регулювання фактичних шлюбних відносин. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_8795 (дата звернення: 03.06.2020).

63. Міністерство юстиції України. В Олександрії учасники проекту «шлюб за добу» створюють найміцніші сім'ї. Офіційний сайт Міністерства юстиції від 10.04.19. URL: <https://minjust.gov.ua/news/regional/v-oleksandrii-uchasniki-proektu-shlyub-za-dobu-stvoryuyut-naumitsnishi-simi> (дата звернення: 04.06.2020).

64. Німак М. О. Проведення у справах про надання права на шлюб. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Юридичні науки*. 2015. № 824. С. 186-193. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2015_824_31 (дата звернення: 28.06.2020).

65. Райчук А. Визнання шлюбу недійсним: теорія та практика. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2007. № 77–78. С. 102–105.

66. Резникова М.О. Тенденції правового регулювання шлюбу на теренах України. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 70. С. 136-140.

67. Ромовська З. В. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. Київ : Ін Юре, 2003. 532 с.

68. Сафончик О.І. Шлюбні правовідносини в Україні: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2018. 480 с. URL:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10946/Диссертация%20Сафончик%20О.И..pdf?sequence=7&isAllowed=y> (дата звернення 24.08.2020).

69. Сидоренко Д. І. Про підстави недійсності шлюбу за сімейним законодавством України та інших держав Європи. *Цивільне право та цивільний процес: актуальні питання*. 2019. С. 92-94.

70. Сидоренко Д.І. Недійсність шлюбу в сімейному праві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Хмельницький, 2019. 21 с. URL: http://univer.km.ua/doc/Aref_Sydorenko.pdf (дата звернення 05.10.2020).

71. Фурса С.Я. Сімейний кодекс України : наук.-практ. комент. / за ред. Фурси С. Я. Київ : КНТ, 2008. 155 с.

72. Центральне міжрегіональне управління міністерства юстиції юстиції м. Київ. Шлюб за добу. Офіційний сайт Центрального міжрегіонального управління міністерства юстиції юстиції м. Київ URL: https://kyivobljust.gov.ua/dergavna_reestracia_aktiv_civil_stanu/shlyub_za_dobu (дата звернення: 10.05.2020).

73. Червоний Ю. С. Шлюб. Права та обов'язки подружжя : науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / за ред. проф. Ю. С. Червоного. Київ : Істина, 2003. 433 с.

74. Шимон С. І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн : навч. посіб. Київ, 2004. 220 с.

75. Шимон С. І. Правові ознаки шлюбу за сімейним законодавством України. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2015. № 3. Ст. 39–44. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_Jur_2015_3_8 (дата звернення: 20.03.2020).

76. Явор О. А. Юридичні факти в сімейному праві України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2020. 488 с.